

Gebei Sándor

AZ UKRÁN KÉRDÉS A NEMZETKÖZI BÉKETÁRGYALÁSOKON (1918–1921)

Az ukrán kérdés, illetve Ukrajna (fordításban: végvidék) mint a Rzeczpospolita (Lengyel–Litván Nemesi Köztársaság), majd 1686 után, felosztottan, a Rzeczpospolita és Oroszország territóriumára, szünni nem akaró vita tárgyát képezte évszázadon keresztül. (Sajnos, az ukrán kérdés napjainkban is – igaz, egy más aspektusból fakadóan – újra aktuálissá vált!) A közép- és kelet-európai térség két meghatározó állama, a lengyel–litván és az orosz, 1654-től kezdve egyaránt befolyási övezetének tekintette a Dnyeper és a Pripjaty folyók medencéjét. Megszerzéséért több évtizedes háborúba is keveredtek egymással (1654–1686), területi osztozkodással zárták le a konfliktust. Egy évszázaddal később, az anarchiába süllyedt Rzeczpospolita többszöri felosztásával (1772, 1793, 1795), államiságának az eltüntetésével, a látens ukrán probléma már a lengyel problémával is komplikálódott.

A történelmi múltban keletkező és a nem megoldott lengyel–ukrán, orosz–ukrán, orosz–lengyel feszültségek halmozottan terhelték a Rzeczpospolita területén osztozkodó német, osztrák–magyar (Galícia) és orosz (Lengyel Királyság) belpolitikát. A 19. század második felében egyre merészebb követelésekkel jelentkeztek a birodalmak kisebbségei nemzetként való elismerésük érdekében, illetve szabadságjogaik érvényesítéséért. Az Orosz Birodalomban központi kérdéssé nőtte ki magát a nyelvhasználat szabadsága, mert a januári lengyel felkelés (1863–64) után Valujev, Pjotr Alekszejevics (Валуев П. А.) belügyminiszter rendeletileg betiltotta a közéletben a lengyel, illetve korlátozta az ukrán nyelv használatát. Meghatározta a lengyel és ukrán nyelven kiadható sajtó- és nyomdatermékek számát, szigorította a cenzúrát, a római és a görög katolikus egyházi irodalom betiltásra került. 1866-tól fogva a birodalom területén egységesen az orosz Büntető Törvénykönyvet kellett alkalmazni, amely nem a büntetési tételek uniformizálása miatt volt kirívó, hanem a perek orosz nyelvi kötelezettsége miatt. 1869

után például a varsói egyetem is orosz nyelvű egyetemként működött tovább. Tökéletesnek látszott Muravjov, Mihail Nyikolajevics (Муравьев М. Н.), a januári felkelés eltiprójának, az „akasztós” orosz helytartónak a megállapítása: „amit nem végzett el az orosz szurony, azt majd elvégzi az orosz iskola és az orosz pópa.” 1885-ben a lengyel elemi iskolákban az oktatás nyelve szintén orosz lett, ám az erőszakos ruszifikáció mégsem ért célba. A lengyelek megtalálták az ellenszert: főleg a varsói és a vilnai tartományokban titkos iskolákat, mozgó egyetemeket szerveztek nyelvük, kultúrájuk megőrzése érdekében. A társadalmi problémák kulturális köntösben való jelentkezése első lépésben a nyelvi engedményeket kényszerítette ki a cári kormánytól. 1897-ben a varsói Műszaki Főiskolán feloldották az anyanyelvre vonatkozó tilalmat, az igazi áttörést pedig az ukrán nyelv hivatalosítása hozta meg a nyelvhasználat területén.

A Valujev-féle nyelvtörvény egészen 1905-ig maradt érvényben, amikor is az Orosz Tudományos Akadémia hivatalos állásfoglalásában közzétette: *az ukrán nyelvet önálló, fejlett nemzeti nyelvnek kell tekinteni a jövőben*. Eredménye azonnal kézzelfoghatóvá vált. Oroszország nagyvárosaiban mintegy 40 ukrán nyelvű, különböző tartalmú (színvonalú) újságot, folyóiratot vásárolhattak az érdeklődők a kioszkokban, tudományos népszerűsítéssel foglalkozó ukrán szervezetek nyertek működési engedélyt (pl. Proszviti – Просвिति, Naukove tovarisztvo – Наукове товариство). A nyelvi–kulturális engedményeket Sztolipin, Pjotr Arkagyijevics (Столыпин П. А., aki 1906–1911 között egyszemélyben miniszterelnök és belügyminiszter volt) 1910. január/február 2-i rendeletével felfüggesztették, aminek egyik okát a Galíciában megerősödött „ukrainofil” propaganda tevékenységében lehet megjelölni.

Az osztrák–magyar monarchiabeli Lvovban alapított galíciai pártok közül az Ukrajna-Rusz Szociálforradalmárok Pártja (1890-től Radikális Pártként is emlegetve) kifejezetten az Orosz Birodalomban élő, ott csak „kisorozsoknak” tekintett ukránokat célozta meg. A párt az ukrán öntudat kifejlesztésére irányuló tudományos, felvilágosító tevékenységükkel, a nemzeti egyenjogúság hangsúlyozásával kívülről gyengítette a birodalmi összetartozást. Velük ellentétben, az ugyancsak Lvovban megalakuló konzervatív Ukrajna-Rusz Néppárt (1900-tól) elvetette az ukránofilséget, „minden rusz nép” nemzeti és kulturális egysége mellett szállt síkra. A centristának mondható Ukrajna-Rusz Nemzeti Demokrata Párt (1899) a népek (orosz, ukrán, lengyel stb.) egyenjogúsítása, a társadalmi igazságosság megteremtése (pl. a progresszív adóztatásért) programjával kampányolt a hivatalos pártok versengésében. (A galíciai pártpaletán az Ukrajna-Rusz Szocdem. Párt (1899) is jelen volt, de 1918-ig az osztrák párt szekciójaként működött.) A világháború kitörésének napjaiban, 1914. augusztus 4-én Lvovban megkezdte munkáját az „Ukrajna Felszabadításáért Szövetség” (Союз Освобождения Украины). A helyi ukrán értelmiségiek, Danyilo Doncov irodalmár, Nyikolaj Zaliznjak, a Sevesenko Tudós Társaság titkára, Vlagyimir Dorosenko publicista által összeállított programot a nyílt orosz- és birodalomellenesség hatotta át: a birodalom nemzetállamokra tago-

lásának eredményeképpen létrejön a szabad és erős Ukrajna – jövendölte a program –, amelyet nyugatról a Kárpátok, a San, a Prut folyók, keletről pedig a Don, a Donyec folyók és a Kaukázus hegyei határolnak. Egyedül egy ilyen „Nagy Ukrajna” lesz képes az egész szlávság érdekében a „pánmoszkovitákkal” megküzdeni, ami egyúttal Európa Oroszországtól való megvédését is jelenti. Ebben a küzdelemben az Osztrák–Magyar Monarchia teljes támogatására számíthattak az ukránok. Ezért „Хай живе Австрія – геть Росцію!” (Éljen Ausztria – vesszen Oroszország)!¹

A nyelvi és az ezzel szorosan összefonódó nemzetiségi kérdés az első világháború és az orosz forradalmak idején tovább bonyolódott, mert a népek, nemzetek egyenjóságának és önrendelkezésének deklarált elvét át kellett (volna) ültetni a gyakorlatba. Amikor II. Miklós cár kénytelen volt lemondani hatalmáról 1917 februárjában, az Ideiglenes Kormányra váró legfontosabb feladatok közül kettő messze prioritást élvezett. El kellett döntenie, Oroszország folytatja-e a háborút, vagy akár kapituláció útján is békét köt a Négyes Szövetség tagjaival? A másik dilemma az új állam építéséhez kapcsolódott: alkotmányos monarchia vagy köztársaság legyen Oroszország? Az utóbbi kérdés igen rövid idő alatt „egyszerűsödött”, a föderaliztikus köztársaság megteremtésére redukálódott. Ebből az alaphelyzetből fakadtak fel azok a folyamatok, amelyek a birodalomban élő népek, nemzetek (lengyelek, litvánok, baltiak, finnek, ukránok stb. stb.) önállóan – és nem a központból, Oroszországból (Pétervárról, Moszkvából) – irányított jövőképét rajzolták fel maguknak. Egyértelmű, hogy a szuverenitásukat elvesztő lengyelek és a velük egy államban, a Rzeczpospolitában élő litvánok, ukránok a cári birodalom bomlásakor a legmesszebbmutató követelésekkel léptek fel. Magától értetődő, hogy az Orosz Birodalom Lengyel Királyságában (Varsó, Vilnó) a függetlenség visszaállítása, az új Oroszországtól való elszakadás programja minimális programként volt értelmezhető, de az önálló államisággal nem rendelkező Kis-Oroszországban (Ukrajnában) 1917-ben az orosz és más népek, nemzetek föderációjának a gondolata kapott szélesebb támogatást.

Kijevben 1917. november 7/20-án az ukrán törvényhozó szerv, a parlamentnek megfelelő Central'naja Rada (Центральна рада, nem Központi Tanácsnak fordítandó ebben az esetben!) az Oroszországon belüli Ukrán Népköztársaság (УНК, Українська народна республіка) megalakulását szorgalmazta. Államelnöknek, távollétében, a híres történészt, Grusevszkij (Hrusevszkij), Mihajlo Szergejevicset (Грушевський, М. С.)² választották, míg a törvények végrehajtásáért felelős kormány élére – ekkor titkárságnak (секретаріат=szakretariat) nevezték – a közismert irodalmár, író, *Vinnyicsenko*,

¹ *Михутіна, Ірина Васильевна*: Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века). Москва, 2003. 171-173.

² Politikai tevékenységéhez kapcsolódó életrajzi adatait lásd a tanulmány végén: Grusevszkij (Hrusevszkij), Mihajlo Szergejevics (Грушевський, М. С. – 1866-1934)

Volodimir Kirillovics (Винниченко В. К.)³ került. A hadügyi titkári (miniszteri) funkciót *Petljura, Szimon Vasziljevics* (Петлюра, С. В.)⁴, a külügyit *Sulgin, Alekszandr Jakovlevics* (Шульгин, А. Я.)⁵ – az orosz–ukrán föderáció hívei – kapták. A föderáció elvén újjászervezendő Oroszországban az Ukrán Népköztársaság – az ukrán politikusok szerint – kilenc orosz kormányzóság (kijevi, csernyigovi, volhíniai, podóliai, harkovi, poltavai, jekatyerinoszlavi (dnyepropetrovszki), tavriai (a Krím nélkül), herszoni) területéből formálódhat ki, mivel ezekben a guberniumokban döntően ukránok, ukrán nyelven beszélők élnek. Elképzelésük szerint tehát így lett volna biztosítható a nemzeti (népi) önrendelkezés elve és a területi autonómia Oroszország keretében.

Ám a Wilson-i pontokban fellelhető, de Lenin által is megerősített népek, nemzetek egyenjogúságának, önrendelkezésének teóriája az ukrainai valóságban igen hamar csorbát szenvedett. Thomas Woodrow Wilsonnak, az USA elnökének világháborút lezáró általános, igazságos és tartós békét elősegítő javaslatai kétségtelenül a jószándékról és a vitás kérdések békés rendezésének az óhajáról tanúskodtak, ám a háború utáni Oroszország és Lengyelország „kialakítása”⁶ – a történelmi távlatban megoldatlanul maradt ukrán probléma miatt – eleve kizárta a békés megoldást.

A „nagy-oroszországi” folyamatok „Kis-Oroszországban” is – igaz, hogy jóval szerényebb formában, de – ismétlődtek: Ukrajnában is megalakultak a szovjetek. A Harkovban megtartott Összukránok Tanácsának I. kongresszusa az egy hónappal korábban megszületett Ukrán Népköztársaságot (UNK) és annak intézményeit törvénytelennek mondta ki, és helyette az Ukrán Szocialista Tanácsköztársaság (USzTK) megalakulását hivatalosították 1917. december 12/25-én. 1917 decemberében, 1918 januárjában a szovjetek jutottak hatalomra szinte valamennyi jelentős ukrán városban,

³ Ua. – Vinnyicsenko, Volodimir Kirillovics (Винниченко В. К. – 1880–1951)

⁴ Ua. – Petljura, Szimon Vasziljevics (Петлюра, С. В. – 1879–1926)

⁵ Ua. – Sulgin Alekszandr Jakovlevics (Шульгин, А. Я. – 1889–1960)

⁶ A Wilson-i pontokból: [...] 6. Az összes orosz területek kiürítése és az Oroszországot érintő összes kérdések olyan rendezése, amely a világ többi nemzeteinek legjobb és legszabadabb együttműködését biztosítja arra nézve, hogy *Oroszország akadálytalanul és korlátozás nélkül alkalmat kapjon saját politikai fejlődésének és nemzeti politikájának független meghatározására*, valamint hogy biztosítva legyen Oroszország őszinte fogadtatása a szabad nemzetek társaságában az általa választott intézményekkel együtt, sőt ezen a fogadtatáson túlmenően biztosítva legyen részére minden olyan támogatás, amelyre szüksége lehet és amelyet ő maga is óhajt. Az a bánásmód, amelyben Oroszországot testvérmemzetei az elkövetkező hónapokban részíteni fogják, próbaköve lesz jóakaratuknak, Oroszország szükségletei iránti saját érdekeiktől elvonatkoztatva tanúsított megértésüknek, valamint értelmes és önzetlen rokonszenvüknek. [...] 13. *Független lengyel államot kell létesíteni*, amelynek magában kell foglalnia a vitathatatlanul lengyel lakosság lakta területeket, *szabad és biztonságos kijáratot kell biztosítani számára a tengerhez*, politikai és gazdasági függetlenségét és területi sérthetlenségét nemzetközi szerződéssel kell biztosítani. Lásd *Halmosy Dénes*: Nemzetközi szerződések 1918–1945. (Második kiadás) Budapest, 1983. 23., 24.

így Odesszában, Poltavában, Kremencsugban, Jekatyerinoszlavban, Jelizavetgrádban (azaz Kirovográdban), Nyikolajevben és Herszonban.

Az UNK és az USzTK hatalmi vetélkedésében az UNK parlamentje (a rada) az autonómia és föderáció elvén túllépve, 1918. január 11/24-én merész lépésre határozta el magát. Egy Oroszországtól független, szuverén UNK megszületését deklarálták. A független állam, az új UNK kormányának vezetője az ukrán eszer (szociálforradalmár) párt egyik vezetője, Golubovics, Vszevolod Alekszandrovics (Голубович В. А.)⁷ lett. Az Osztrák–Magyar Monarchia fődelegátusa, Ottokar Czernin külügyminiszter a Négyes Szövetség nevében azonnal, minden késlekedés nélkül elismerte az UNK függetlenségét, természetesen azzal a szándékkal, hogy Oroszországot gyengítse, hogy azt részekre bontva minél hamarabb kapitulációra kényszerítse, hogy a keleten felszabadított német hadi potenciál átcsoportosítható legyen a nyugati frontra, továbbá azzal a perspektivikus számítással is, hogy a galíciai lengyelek „németellenessége” egyszer s mindenkorra kioltható legyen.

A már 1917 végén Breszt-Litovszkban elkezdődött német–orosz fegyverszüneti tárgyalások új fázisba jutottak 1918 januárjában, mert a Négyes Szövetség az UNK-t önálló, független állammak ismerte el. Ezzel a diplomáciai lépéssel egy új tárgyaló partnert „teremtett” a maga számára. Oroszország ettől a pillanattól fogva az új ukrán állam, az UNK képviselőjére nem volt jogosult – legalábbis az UNK és az UNK nézetét visszaigazoló szövetségi álláspont szerint. Miután az 1918. január 27–28-i/február 9–10-i éjjelen Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Bulgária, Törökország és az Ukrán Népköztársaság meghatalmazott képviselői a 10 cikkelyből álló szeparatív békét⁸ megkötötték Breszt-Litovszkban, Szovjet-Oroszország helyzete, jövőbeni sorsa teljesen bizonytalanná vált. A Breszt-Litovszkból új instrukciókért Pétervárra visszatért szovjet–orosz delegáció tagjai részt vettek azon a történelmi jelentőségű ülésen 1918. február 23-án, ahol az Oroszországi Szocdem. Párt (bolsevik) Központi Bizottsá-

⁷ Politikai tevékenységéhez kapcsolódó életrajzi adatait lásd a tanulmány végén: – Golubovics, Vszevolod Alekszandrovics (Голубович В. А. – 1885–1935)

⁸ Україна у міжнародних відносинах ХХ століття: (Под ред.: В. Мельника) Ужгород, 1999. – interneten: <http://slv.com.ua/books/10.html>; (letöltve: 2015. február 5.) (Вихід України на міжнародну арену в добу Центральної Ради с. fejezet) – a 10 cikkelyes béke pontjai értelmében a Négyes Szövetség tagállamai elismerték az Ukrán Népköztársaság függetlenségét (1.), a diplomáciai kapcsolatok felvételét intézményesítették (4.), ígérték a szövetséges csapatok kivonását Ukrajna területéről (3.), a szerződő felek kölcsönösen eltekintettek a hadisarc és a kárpótlás fizetésétől (5.), gazdasági kapcsolataikat új alapokon működtetik, az UNK kötelezte magát egy millió tonna élelmiszer leszállítására (gabona, őrlemények, hús stb.) 1918. július 1-ig (7.). Stb. A békeszerződéshez egy titkos cikkelyt is csatoltak, amely Galícia lengyel–ukrán felosztásáról intézkedett, elismerve Ukrajna jogát Bukovinával való egyesülésére. A szövetségesek ezen kívül 1 milliárd karbovanec (1918-1920, 1942-1944 közötti fizetőeszköz Ukrajnában) értékben hadianyag szállítást vállalták, hogy az UNK sikeresen harcolhasson a bolsevik hadsereg ellen. (karbuvat’ igéből, jelentése fémpeznt, -érmét előállítani, pénzteni)

gának tagjai a Négyes Szövetség békeultimátumáról vitakoztak. Elkeseredett és hossz-
szas vita után Lenin álláspontja mégis győzött: „lélegzetvételnyi időt” (передышка)
kell nyerni – hangoztatta Lenin –, hogy hadsereget lehessen szervezni, márpedig az
időnyereségért orosz területekről való lemondással kell fizetni. A kiélezett szituáció-
ról a voksolás végeredménye árulkodik: az ultimátum elfogadása mellett 7 fő (Lenin,
Szverdlov, Zinovjev, Sztálin, Szokolnyikov, Szmilga, Sztaszova), ellene 4 fő (Buharin,
Urickij, Bubnov, Lomov) szavazott. Tartózkodott: 4 fő (Trockij, Joffe, Dzerzsinszkij,
Kresztyinszkij). A katasztrófát előrevetítő képhez hozzátartozik még az az egyáltalán
nem mellékes körülmény is, hogy amikor a béketárgyalások ideiglenes felfüggeszté-
sének határideje február 18-án lejárt, a német csapatok már azon a napon keletre nyo-
multak a felbomlott fronton. Február 19-én Minszkbe, 20-án Polockba, 21-én Orsába
vonultak be, 21-én Kijevet is megszállta a német katonaság. A németek gyorsan, ellen-
állásba szinte sehol sem ütközve haladtak előre. Február 24-én Pszkov, 25-én Reval
(Tallin), március 1-én Gomel, Csernyigov jutott a kezükre.

Mivel a Breszt-Litovszkba visszatért szovjet-orosz delegáció vezetője, Trockij, Lev
Davidovics (Троцкий Л. Д.)⁹, az OSZDMP(b) KB február 23-i végzése ellenére sem
volt hajlandó aláírni a német–orosz békeokmányt, és konokul ragaszkodott a „se hábo-
rú – se béke” alaptételéhez, a súlyos erkölcsi és területi veszteségeket rögzítő dokumen-
tumot 1918. március 3-án¹⁰ a Sorbonne-on gazdaságtudományból doktorált, hat nyelv-
ven beszélő Szokolnyikov, Grigorij Jakovlevics (Сокольников Г. Я.)¹¹ látta el helyette
kézjegyével az első helyen. Szovjet-Oroszország részéről a delegáció titkára, az örmény
származású Karahan, Lev Mihajlovics (Капахан Л. М.), a történész–filológus végzett-
ségű, külügyi népbiztossá előléptetett Csicserin, Georgij Vasziljevics (Чичерин Г. В.)
és a papi szemináriumból kicsapott forradalmár, 1919-ben már a belügyi népbiztosi
posztra emelt Petrovszkij, Grigorij Ivanovics (Петровский Г. И.) voltak még az alá-
írók. A Négyes Szövetség aláírásra jogosult meghatalmazottai Németország képvise-
letében a külügyminiszter Richard von Kühlmann, a külügyi osztályvezető Frederic
von Rosenberg, Max Hoffmann vezérőrnagy és Horn (?) tengerészkapitány voltak.
Az Osztrák–Magyar Monarchiát Ottokar Czernin külügyminiszter, Mérey Kajetán
és Bacsányi Csicseric Miksa gyalogsági tábornok reprezentálta, Bulgária nevében
Andrej Tosev rendkívüli és meghatalmazott bécsi követ, Peter Gancsev vezérkari ez-

⁹ Politikai tevékenységéhez kapcsolódó életrajzi adatait lásd a tanulmány végén: – Trockij, Lev
Davidovics (Троцкий Л. Д. – 1879–1940)

¹⁰ Oroszországban az új, gregorián kalendárium szerinti időszámítást az 1918. január 23/február
6-i határozattal vezették be. A rendelet értelmében az 1918. január 31. utáni nap nem február 1.,
hanem február 14. lett, mert a julián és gregorián kalendáriumok közötti 13 napos eltérést így
kiszöbölték ki.

¹¹ Politikai tevékenységéhez kapcsolódó életrajzi adatait lásd a tanulmány végén: – Szokolnyikov,
Grigorij Jakovlevics (Сокольников Г. Я. – 1888–1939)

redes és Theodor Anasztaszov, a bulgár delegáció titkára láttamozta a békeszerződést. Törökország képviselőjében Ibrahim Hakki pasa, a szultán berlini meghatalmazott követe, továbbá Zekki pasa, lovassági tábornok, a szultán berlini megbízottja tette kézjegyét a breszti békeokmányra.¹²

Szovjet-Oroszország a breszti béke aláírásával az antant szövetségből kivált, a Négyes Szövetséget, elsősorban Németországot hatalmas előnyökhöz juttatta. Kielégítette a német, osztrák–magyar, török területi követeléseket (III., IV. cikkelyek), hadseregének demobilizálását vállalta (V), kötelezte magát arra, hogy a Négyes Szövetség által elismert Ukrán Népköztársasággal békét köt, állami státusát elismeri, csapatait az UNK területéről kivonja, az ukrán belügyekbe nem avatkozik be (VI).¹³

¹² A német és orosz nyelven közzétett dokumentum az interneten: (letöltve: 2015. január 25.) http://de.wikisource.org/wiki/Friedensvertrag_zwischen_Deutschland,_%C3%96sterreich-Ungarn,_Bulgarien_und_der_T%C3%BCrkei_einerseits_und_Ru%C3%9Fland_andererseits; az orosz nyelvű variáns elérhető. http://hrono.ru/dokum/191_dok/19180303brest.php (letöltve: 2015. január 25.); L. még nyomtatott variációban: Хрестоматия по отечественной истории (1914-1945 гг.). М., 1996. С. 640-642. Полную публикацию см.: Документы внешней политики СССР. М., 1957. Т. 1. С. 47-51.; Никольников, Георгий Львович: Брестский мир и Украина. Киев, 1981.; Lengyel István: A breszt–litovszki béketárgyalások. Budapest, 1975.; Hajdu Tibor–Szász Zoltán: Szovjet-Oroszország és az első világháború vége. A breszti béke évfordulójára. In: História 2008/1. 3–6.

¹³ http://de.wikisource.org/wiki/Friedensvertrag_zwischen_Deutschland,_%C3%96sterreich-Ungarn,_Bulgarien_und_der_T%C3%BCrkei_einerseits_und_Ru%C3%9Fland_andererseits Artikel III. (letöltve: 2015. 03. 09.)

Die Gebiete, die westlich der zwischen den vertragschließenden Teilen vereinbarten Linie liegen und zu Rußland gehört haben, werden der russischen Staatshoheit nicht mehr unterstehen; die vereinbarte Linie ergibt sich aus der diesem Friedensvertrag als wesentlicher Bestandteil beigefügten Karte (Anlage 1). Die genaue Festlegung der Linie wird durch eine deutsch-russische Kommission erfolgen.

[...] Rußland verzichtet auf jede Einmischung in die inneren Verhältnisse dieser Gebiete. Deutschland und Österreich-Ungarn beabsichtigen, das künftige Schicksal dieser Gebiete im Benehmen mit deren Bevölkerung zu bestimmen.

Статья III.

Области, лежащая къ западу отъ устаповленной договаривающимися сторонами линии и принадлежавшая раньше Россіи, не будутъ болѣе находиться подъ ея верховной властью; установленная линия обозначена на приложенной картѣ (приложение 1), являющейся существенной составной частью настоящаго мирнаго договора. Точное опредѣленіе этой линии будетъ выработано германско-русской комисіей.

Россія отказывается отъ всякаго вмѣшательства во внутреннія дѣла этихъ областей. Германія и Австро-Венгрія намѣреваются опредѣлить будущую судьбу этихъ областей по снесеніи съ ихъ населеніемъ.

Artikel IV.

[...] Rußland wird alles in seinen Kräften Stehende tun, um die alsbaldige Räumung der ostanatolischen Provinzen und ihre ordnungsmäßige Rückgabe an die Türkei sicherzustellen.

Die Bezirke Erdehan, Kars und Batum werden gleichfalls ohne Verzug von den russischen Truppen geräumt. Rußland wird sich in die Neuordnung der staatsrechtlichen und völkerrechtlichen Verhältnisse dieser Bezirke nicht einmischen, sondern überläßt es der Bevölkerung dieser

A lenini „időnyerés” igen drága multság volt Szovjet-Oroszországnak. Az átengedett 780 ezer km²-nyi területtel a megművelhető földek 27%-a, a vasúthálózat 26%-a, a textilipar 33%-a, a vas- és acélkohászat 73%-a, a kőszénbányák 89%-a az új szomszédos államokhoz (Ukrajna, Észtország, Lettország, Finnország, Törökország) került. 133 dohánygyár, 244 vegyipari vállalat, 615 cellulóz- és papíripari feldolgozó, 918 textilgyár, 1073 gépgyártással foglalkozó üzem stb. kiesett az orosz ipari struktúrából. Területileg a kb. Nagy Péter-i kiterjedésű Oroszországra kisebbedett Szovjet-Oroszország lakossága egyes becslések szerint 1/4-del, más vélemények szerint 1/3-dal csökkent.¹⁴

A békekötések ellenére az Ukrán Népköztársaság helyzete nem lett kedvezőbb. A legfontosabb kérdés, a határok kérdése nem rendeződött. A szovjet-orosz csapatok visszavonása a nyugati térségből automatikusan a német egységek térfoglalását eredményezte, egyúttal kifejezve azt is, hogy a lengyelek által vitatott területeket, Nyugat-Volhíniát (Chelm) és Podlasiet a német kormány Ukrajnának szánta. Varsóban emiatt hatalmas tiltakozás bontakozott ki: bezártak az üzletek, megbénult a közlekedés, a kereskedelem. A megszálló német sereg parancsnoka – a lengyel helytartó – kíméletlenül letörte az ellenállást, és hatalmas pénzbüntetést szabott ki a varsóiakra.

Prioritással bírtak ekkoriban az ukrán érdekek a lengyelekéihez képest, hiszen az

Bezirke, die Neuordnung im Einvernehmen mit den Nachbarstaaten, namentlich der Türkei, durchzuführen.

Статья IV.

[...] Россия сдѣляетъ все отъ нея зависящее, чтобы обезпечить скорѣйшее очищеніе провинцій Восточной Анатоліи и ихъ упорядоченное возвращеніе Турціи.

Округа Ардагана, Карса и Батума также незамедлительно очищаются отъ русскнхъ войскъ. Россия не будетъ вмѣшиваться въ новую организацію государственно-правовыхъ и международно-правовыхъ отношеній этихъ округовъ, а предоставитъ населенію этихъ округовъ установить новый строй въ согласіи съ сосѣдними государствами, въ особенности съ Туршей.

Artikel VI.

Rußland verpflichtet sich, sofort Frieden mit der Ukrainischen Volksrepublik zu schließen und den Friedensvertrag zwischen diesem Staate und den Mächten des Vierbundes anzuerkennen. Das ukrainische Gebiet wird unverzüglich von den russischen Truppen und der russischen Roten Garde geräumt. Rußland stellt jede Agitation oder Propaganda gegen die Regierung oder die öffentlichen Einrichtungen der Ukrainischen Volksrepublik ein. [...]

Статья VI.

Россия обязывается немедленно заключить миръ съ Украинской Народной Республикой и признать мирный договоръ между этимъ государствомъ и державами четверного союза. Территорія Украины незамедлительно очищается отъ русскихъ войскъ и русской красной гвардіи. Россия прекращаетъ всякую агитацію или пропаганду противъ правительства или общественныхъ учреждений Украинской Народной Республики. [...]

¹⁴ A statisztikai adatokat közli *Фельштинский, Юрий Георгиевич*: Крушение мировой революции. Брестский мир: Октябрь 1917 – ноябрь 1918. Москва, 1992. 286. Úgy tűnik, hogy az adatok Чубарян, Александр Оганович: Брестский мир. Москва, 1964. c. monográfiájából kerültek át-vételre, mert *Lengyel István*: A breszt–litovszki béketárgyalások. Budapest, 1975. c. munkájában – Csubarjanra hivatkozva (189–190. oldal) – ugyanezek a százalékos adatok szerepelnek. 282.

élelmezési gondokkal küszködő német, osztrák–magyar hadsereg ellátása a háború kimenetelét döntően befolyásolta. Az 1918 márciusától Kijevben rezidáló Hermann von Eichhorn tábornok cselekedeteit két dolog motiválta igazán: egyrészt az „ifjú ukrán állam” védelmezése a bolsevizmussal szemben, másrészt az okkupáció fenntartása, mivel így látta garantálhatónak a békeszerződésben kikötött német–ukrán gazdasági együttműködést. Ez utóbbit úgy értelmezte, hogy akár erőszakkal is fokozott élelmiszerszállításra kényszerítheti a „partnerországot”. A hadiövezetnek nyilvánított Ukrajnában rögtönítélő hadbíróságokat működtetett, betiltotta a sajtó-, szólás- és gyülekezési szabadságot, a nagy reményeket tápláló UNK kormányát semmibe vette, az ukrán társadalmat mélyen megvetette. Hozzájárult ahhoz, hogy az élelmiszerszállítások növelésétől elzárkózó UNK kormányát a kifejezetten német érdekek kiszolgálója, Szkoropadszkij, Pavel (Pavlo) Pavlovics (Скоропадский П. П.)¹⁵ egykori cári tábornok 1918. április 29-én letartóztassa, és a hetmani címet felvéve a hatalmat magához ragadja. Az Ukrán Hetmanátust Németország az UNK legitim utódjának tekintette, júliusban nemcsak hogy ratifikálta a breszt-litovszki különbékét, de hivatalos látogatásra is meghívták Szkoropadszkijt. A német–ukrán baráti együttműködést reprezentáló találkozót már szeptemberben le is bonyolították. A „német ipari csodák” (Krupp Művek, kiel hajóépítő gyár) megtekintése mellett az ukrán teljhatalmú hetmant maga II. Vilmos császár is fogadta. Ez a gesztus nem annyira Ukrajna, inkább a német élelembázis elsőszámú emberének szólt. 1918 novemberéig, tehát egy bő félév leforgása alatt, Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia Ukrajnától 113.421 tonna gabonát, lisztet, egyéb örleményt, 3.329.403 kg húst, zsírt, vaját, 1.802.847 liter növényi olajat, 420.818 kg sajtot, túrót, 1.213.961 kg halat, halkonzervet, 105.542 db szarvasmarhát, 95.976 db lovat, 2.927.439 kg szalonnát, 75.200 láda tojást, 66.809.963 kg cukort stb. kapott.¹⁶ (Az más kérdés, hogy a németek a „kenyérbékének” (Brotfriede) titulált breszti békét deficitikus aktusnak mondták, mert az okkupáció költségeit nem fedezte a kapott ellenérték.)

A német–ukrán viszony rendezésével párhuzamosan az orosz–ukrán kapcsolatok normalizálását sem lehetett háttérbe szorítani. Mindkét oldalnak létérdeke fűződött ahhoz, hogy a cári birodalom széthullásával megszületett nemzeti államok milyen területeken rendezkedhetnek be. Ebből fakadóan az 1918 májusától Kijevben folytatott tárgyalásoknak a legproblematikusabb része a határvonal kijelölése volt. Annak ellenére, hogy ebben a témában igen távol álltak egymástól az elképzelések, és a megegyezésre csekély kilátás mutatkozott, a tolmácsok igénybevételével orosz és

¹⁵ Politikai tevékenységéhez kapcsolódó életrajzi adatait lásd a tanulmány végén: – Szkoropadszkij, Pavel (Pavlo) Pavlovics (Скоропадский П. П. – 1873–1945)

¹⁶ A statisztikai adatokat közli *Фельштинский*: Крушение мировой революции, 354.; Ottokar Czernin osztrák–magyar külügyminiszter szinte ugyanezeket a mennyiségeket rögzítette visszaemlékezésében. – Im *Weltkrige*. Berlin–Wien, 1919. 345. – közli: *Lengyel István*: A breszt-litovszki béketárgyalások, 271–272.

ukrán nyelven folyó tárgyalások nem szakadtak félbe. Sőt, 1918. június 12-én Szovjet-Oroszország aláírta Ukrajnával a békeszerződést, de a felek nyitva hagyták a határról szóló cikkely elfogadását. A „lenini külpolitika”, a bolsevikok „időnyerésre” játszó külpolitikája, vagyis a breszt-litovszki béke ratifikációja, az orosz–ukrán békemegállapodás, a szociálforradalmárokat (az eszereket, az orosz „CP” rövidítésből) olyannyira felháborította, hogy nemcsak hogy elhagyták a koalíciós kormányt, hanem a szokásos módszerükkel, merényletek elkövetésével tiltakoztak. 1918 júliusában, augusztusában egymást érték a halálos kimenetelű akciók. Egy Blumkin nevű eszer Moszkvában meggyilkolta az állomáshelyét alighogy elfoglaló német követet, Wilhelm von Mirbachot, Kijevben a 70 éves von Eichhorn tábornokkal végeztek az eszerek, Pétervárott a Cseka (=Чрезвычайный Комитет) parancsnoka lett merényletük áldozata. Ebbe a sorozatba illeszkedett Fanni (vagy: Dora) Kaplan tette is, aki háromszor is rálőtt Leninre, a „forradalom árulójára”, de ő túlélte a támadást. Az eszerek véres cselekedeteit, a júliusi elvetélt moszkvai hatalomátvételüket „fehér terrorként” értelmezte az Oroszországi Kommunista Párt – az 1918. március 6–8-i, VIII. pártkongresszus határozott az OSzDMP (bolsevik) párt új elnevezéséről –, amire csakis a „vörös terror” adhatta meg a megfelelő választ. A Cseka, a lett lövészeket alkalmazó Vörös Gárda tevékenysége vissza is igazolta a „vörös terror” lényegét.

A Négyes Szövetség emberi és anyagi erőinek kimerülése a háború közeli befejezését vetítette előre. A német hadsereg „fekete napja” (augusztus 8.), a Hindenburg-vonal áttörése (szeptember 27.)¹⁷ döntő szerepet játszottak abban, hogy a német szövetségesek egymás után hátat fordítsanak a világhatalomért harcba indult császári Németországnak. Bulgária (szeptember 25.), Törökország (október 31.) kiválása az Osztrák–Magyar Monarchia november 3-i fegyverszüneti kérelmét vonta maga után. A magára maradt Németország november 11-én ismerte el katonai vereségét. (A német és a németérezelmű osztrák, magyar szoldateszka nagy garral hangoztatta a „hátra dőfés” (Dolchstoß) teóriáját, a hátszág lázadását a front ellen.¹⁸)

Kétségtelen, hogy az élelem- és tüzelőanyag-hiány a hátszági társadalom elégedetlenségét növelte, a pártok fokozott háborúellenes propagandája termékeny talajra hullott. A katonai vereségek és a front, illetve a hátszág ellátásának a problémái 1918

¹⁷ Németország Franciaország felől kiépített, 5–8 km mélységben tagolt védelmi vonala Siegfried-, majd Hindenburg-vonal néven. Fritz von Lossberg ezredes tervei alapján létesült, az öt germán mitológiai alak – Wotan, Siegfried, Alberich, Brunhilde, Kriemhilde – nevét viselő, egymást segítő, de önálló védekező harcra is alkalmas védzónákból összeillesztett rendszer. Általános tájékoztatóhoz: *Hirschfeld, Gerhard* u.a. (Hg.): *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*. Paderborn u.a., 2009.; *Kriegsende 1918: Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*. (Hrsg.: *Jörg Duppler, Gerhard P. Gross*) München, 1999.

¹⁸ Lásd részletesen: Neitzel, Sönke: *Weltkrieg und Revolution. 1914–1918/19*. Berlin, 2008.; Barth, Boris: *Dolchstoßlegenden und politische Desintegration. Das Trauma der deutschen Niederlage im Ersten Weltkrieg 1914–1933*. Düsseldorf, 2003.; Sammet, Rainer: „Dolchstoß“. *Deutschland und die Auseinandersetzung mit der Niederlage im Ersten Weltkrieg (1918–1933)* Berlin, 2003.

őszére kritikussá váltak, kölcsönhatásuk eredményeképpen mind a katonai, mind a civil társadalom régi rendje felbomlott. A témánkhoz szorosan kapcsolódó Galíciában, ahogy az Osztrák–Magyar Monarchia valamennyi részországában, hasonlóképpen hatottak a centrifugális erők. A prágai, a budapesti stb. minták alapján itt is, a galíciai fővárosban, Lvovban (Lembergben) is életre hívták a Nemzeti Tanácsot, amely néhány nap múlva, 1918. november 1-jén a Nyugat-Ukrajnai Népköztársaság (NyUNK, Західна Українська народна республіка) megalakulását, két hét elteltével, november 13-án pedig – Kijevvel nem egyeztetve – az állami függetlenséget deklarálta. „Államfője” az ügyvéd foglalkozású, 1907–1918 között az osztrák parlament galíciai képviselője, Petruszevics, Jevgenyij (Петрушевич Е., 1863–1940) volt. A kormányfői és pénzügyminiszteri posztot a köztisztviselőnek örvendő lemergi ügyvéd – 1907–1918 között ugyancsak az osztrák parlament galíciai képviselője – Levickij, Konsztantyin (Левицкий К., 1859–1941) kapta.

Kijevben is forrtak az indulatok, a lakosság németellenes hangulata felerősödött, Szkoropadszkij hetman hatalmának alapja megingott. Miután a megszálló német csapatok elhagyták az ukrán fővárost, a németek bábhetmanjának, Szkoropadszkijnak a diktátorságát – a november 14-én Belaja Cerkovban létrehozott direktórium és annak vezetője, az UNK volt hadügyi titkára – Szimon Petljura érvénytelenítette. Petljura és Szkoropadszkij hatalmi viaskodása egy hónapon át gerjesztette a bizonytalanságot Ukrajnában, ám végül a hetman december 14-én nemcsak a hatalomból, de az országból is távozott.

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország novemberi kapitulációja a német és az orosz sérelmeket soha nem felejtő lengyelek régi-új államalapítási törekvéseit is mobilizálta. 1918 novembere folyamán – ahogy a német katonaság elhagyta a lengyel helységeket – különböző városokban (Cieszyn, Lublin, Krakkó), különböző időpontokban kiáltották ki a Lengyel Köztársaság újjászületését, ám a valóságos politikai erőcentrum Varsóban formálódott ki. Ide érkezett meg a magdeburgi börtönből kiengetett Józef Piłsudski tábornok¹⁹, akit államfői jogkörrel ruháztak fel november 14-én. Norman Davies találóan jellemezte a legendás tábornok hatalomra jutását. „Piłsudski kinevezése valójában nem volt sem törvényes, sem törvénytelen. A börtönből és száműzetésből tért haza Varsóba, és nem tudta pontosan, hogy mi várja. Akárcsak a megelőző évben Szentpéterváron Lenin, ő is az „utcán találta a hatalmat”. És amikor lehajolt, hogy felszedje, a lengyel főnix újjáéledt a háború hamvaiból.”²⁰ A lengyelek és a „sokszínű” ukránok (UNK, NyUNK, USzTK) államalapítási küzdelme viszont még közel sem ért véget. Vetélkedésüket Szovjet-Oroszország magatartása még inkább ki-

¹⁹ Politikai tevékenységéhez kapcsolódó életrajzi adatait lásd a tanulmány végén: – Józef Piłsudski (1867–1935)

²⁰ Davies, Norman: Lengyelország története. Budapest, 2006. 727.

élezte, hiszen Moszkva, tudomást szerezve a compiegne-i fegyverszünetről, november 13-án érvénytelenítette a breszt-litovszkit, mint oktrojált békét. Évszázados, történelmi időkből visszanyúló sérelmek, megoldatlan problémák sorjázta elő a lengyel és az ukrán oldalon. Kielezett viták robbantak ki bizonyos territóriumok, főleg Chelm és vidéke, valamint Podlasie (Nyugati-Bug és Wieprz folyók közötti részek) birtoklásáért, azaz a halottaiból feltámasztott Lengyelország keleti határainak kijelöléséért.

Az antanthatalmak igyekeztek a konfliktust békés mederben tartani, ám Lengyelország iránti elfogultságuk nyilvánvaló volt. Ez nem véletlen, hiszen a térség meghatározó – Németországot keletről, Szovjet-Oroszországot nyugatról ellensúlyozni képes – államaként, Franciaország erőteljes szövetségeseiként szerették volna újjáteremteni az 1918–1919 fordulóján még fiktív, territóriumai bizonytalanságokkal terhelt Lengyel Köztársaságot. A párizsi békekonferenciát ténylegesen irányító Ötök Tanácsa – Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, USA, Japán külügyminisztereiből –, majd Japán kiválása után a Négyek Tanácsa által koordinált 58 bizottság munkájából a kelet-közép-európai határok kijelölésével foglalkozó albizottságok tevékenysége számtalan gondot, problémát okozott a „Négyeknek”.

A lengyel politikai elit a háború utáni Lengyelország területi kiterjedéséről erősen polarizáltan gondolkodott, de elképzeléseik centrumában egy megkerülhetetlen probléma húzódott: támogassa-e egy önálló Ukrajna megszületését az új Lengyelország, vagy Ukrajna nélküli Közép-Kelet-Európa létesüljön? A lengyel konzervatívok természetes módon a történelmi érvekkel hozakodtak elő és az 1772-es első felosztás előtti határok között képelték el „Nagy-Lengyelországot”. A nemzeti demokraták, de a parasztpártiak (Piastr-pártiak) szemé előtt is egy Ukrajna nélküli Európa képe lebegett, mert – ahogyan állították – Ukrajna önálló államiságra képtelen, nemzeti jogait pedig Lengyelországon belül is érvényesíthetik. A 19. század végi és a 20. század eleji lengyel emigránsok 1917-ben Lausanne-ban megalakított oroszellenes szervezete, a Komitet Narodowy Polski (KNP), amely néhány hónap múlva Párizsban emigráns lengyel kormányként működött – a varsói, orosz nyelvű egyetem matematika-fizika szakán végzett Roman Dmowski²¹ és a zongoraművész, zeneszerző Ignacy Jan Paderewski²² vezetésével –, nem támogatta a szuverén Ukrajna, de a szuverén Litvánia ötletét sem (l. a Dmowski-féle térképet: „Linia Dmowski”)²³.

²¹ Politikai tevékenységéhez kapcsolódó életrajzi adatait lásd a tanulmány végén: – Dmowski, Roman Stanisław

²² Politikai tevékenységéhez kapcsolódó életrajzi adatait lásd a tanulmány végén: – Paderewski, Ignacy Jan

²³ http://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Dmowski (letöltve: 2015. február 6.)

Roman Dmowski lengyel fődelegátus az 1919. január 29-i ülésen a Tízek Tanácsa előtt egy 5 órás előterjesztésben magyarázta el az új Lengyelország új határainak megállapításánál figyelembe veendő szempontokat. Amikor a tolmácsok pontatlanul fordították szavait, ő maga vette át a szót, angolul és franciául közölte a fontos részeket.

A tényleges hatalommal bíró Piłsudski viszont egy erős, Lengyelországból, Litvániából, Ukrajnából, Belorussziából összekovácsolt – Szovjet-Oroszországnak ellenállni képes – föderációt vizionált, az ukrán követelések részbeni teljesítése árán is. Tehát Galícia lengyel–ukrán, illetve Podlasie és Polesie lengyel–belorusz felosztásával akart álljt parancsolni az elfogult nemzeti követeléseknek.

A lengyel–ukrán ellentéteket érzékelve a párizsi konferencia „nagyjai”, s ezen most a francia és az angol vezetőket kell érteni, már 1919 februárjában kiküldték azt az albizottságot, amely a vitatkozó felek közös megegyezésére, mindenki számára elfogadható államhatárokat volt hivatott kijelölni. A feladat igen sürgössé, ugyanakkor bonyolultabbá is vált, mert a Nyugat-Ukrajnai Népköztársaság az Ukrán Népköztársasággal való egyesülésének 1919. január 3-i bejelentését 1919. január 22-én Kijevben, 65 galíciai képviselő jelenlétében nyilvánosan kihírdették, azaz törvényerőre emelték. Az egyesült „Dnyepermenti Nagy Ukrajna” létrejöttét és szuverenitását deklaráló dokumentumot (*Акт Злуки*, 22 января 1919 р., Київ – єдина незаделна Українська

народна республика, одноцілна суверенна Народна Республика)²⁴ a Szofja székesegyház előtti téren több tízezres tömeg előtt olvasták fel. A „történeti Ukrajna” megteremtésének eljött az ideje, legalábbis az ukrán politikai vezetők szemében (Vinnyicsenko, Petljura, Golubovics, Petruszevics, Levickij).

Joseph Barthélemy, Jules Cambon francia, illetve Louis Botha angol tábornokok – 1919 februárja és májusa között kidolgozott – határvonal-javaslatai viszont sorra buktak el vagy a lengyel, vagy az ukrán tiltakozások miatt.

Galícia felosztására tett javaslatok²⁵

A Galícia feletti osztozkodás Ériszalmájának bizonyult. A két szélsőséges követelés többszöri finomítása sem bírta a feleket kompromisszumra. Az ukránok a San folyó felső szakaszát (Sanok, Przemyśl, Jarosław városokkal) képzelték el nyugati határuknak, a lengyelek pedig Tarnopoltól keletre, a Zbruc folyót jelölték ki délke-

²⁴ <http://www.borinfo.com.ua/boryspil-products-news-2012-01-308-4/> (letöltve: 2015. február 2.) – az Ukrán Népköztársaság univerzáléja, Kijev, 1919. január 22.

²⁵ Eberhardt, Piotr: The Curzon Line as the eastern boundary of Poland: The origins and the political background In: Geographia Polonica (Vol. 85). 2012/1. (5-21.) – a térkép a tanulmány 10. oldaláról; Склярів, Сергей Александрович: Польско-український територіальний спор и великие державы в 1918–1919 гг.// Исследования по истории Украины и Белоруссии. Выпуск 1. Москва, 1999. 130–167. interneten – <http://www.hist.msu.ru/Labs/UkrBel/sklarov.htm> (letöltve: 2015. február 2.)

leti határszakaszuknak. A lengyelek elkötelezett francia támogatását Lloyd Georges epés megjegyzései sem mérsékeltek. „A lengyel nép Európának mindig is kellemetlenségeket okozott.”²⁶ – jelentette ki többször is a brit miniszterelnök. Az alaptalan és szivárványos reményeket, a mértéktelen igényeket a főhadviselőkkel (Németország, Osztrák–Magyar Monarchia) kötött békék fokozatosan redukálták. Hiszen az 1919. június 28-án aláírt versailles-i béke a német–lengyel határokról is intézkedett, bizonyos módosításokat megengedve Warmiában, Mazuriában és Felső-Sziléziában a népszavazás eredményétől függően. Ezt a végzést a lengyel vezetők – Dmowski és Paderewski – aláírásukkal hitelesítették, és elfogadták. De ugyanígy ellenjegyezték az 1919. szeptember 10-i saint-germain-i békét is, amely közvetve és közvetlenül is érintette a lengyel–ukrán határkérdést. Konkrétan akkor, amikor Ausztria a békeszerződésben lemondott Galiciáról, mert ezáltal automatikusan lengyel–ukrán témává „egyszerűsödött” a térség jövője. Valójában a lengyel–ukrán huzakodás nem csillapodott, az ellentétek elsimítása az ügyben leginkább érdekelt nagyhatalomra, Franciaországra testálódott. A Galicián marakodó felek ilyen-olyan ürüggyel minden rendezési változatot – mely 1919 februárja és novembere között az asztalra került – negligáltak. A kompromisszumra való képtelenségüket egy lengyel példával illusztráljuk.

A november 21-i ülésen vitára bocsájtott francia Cambon-tervezet a lengyelekre nézve igen kedvező variációval rukkolt elő, mégsem ért célba. Hiába kínálta a tervezet Varsónak Kelet-Galícia okkupációját, a lengyel vezetés mereven elzárkózott attól, hogy 25 év elteltével újra napirendre tűzze a vitatott terület sorsát. Az elutasítás ellenére – az ukránok meghallgatása nélkül – 1919. december 8-án mégis Varsó javára billent a mérleg nyelve. A „békecsinálók” bevezethetőnek és kiépíthetőnek ítélték a lengyel adminisztrációt a régi orosz–osztrák–magyar határokig terjedően, de facto egész Galiciában. Ez más szavakkal azt jelentette, hogy az ukrán érdekek fölé kerekedett a Lengyelországnak szánt jövőbeni szerep, vagyis az önálló, független Ukrajna eszméje Párizsban csorbát szenvedett. Igaz, hogy ezzel a lépéssel pontot tettek a végeleáthatatlan és parttalan vita végére, viszont a feszültség eredendő okát nem küszöbölték ki. De akkor hogyan magyarázható a decemberi egyoldalú lengyelbarát döntés?

A válasz a Vörös Hadsereg 1919. nyári és őszi offenzívájának a sikereiben rejlik. Ukrajna és Belorusszia jelentős részét kontroll alá vették, az év végére az UNK „fővárosait” (1919. december 12. – Harkov, december 16. – Kijev) is a vörösök uralták. Petljura és Piłsudski személyes találkozási érlelték ki az 1920. április 21-én Varsóban

²⁶ Idézi Majoros István: A lengyel–szovjet háború. Wrangel és a francia külpolitika 1920-ban. In: Századok 2001/3. 538.; A részletek a Lvovi egyetem professzorának munkájában: *Тущик, Борис Йосифович: Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923): Історія держави і права. Львів, 2005.*; Az angol–francia véleménykülönbségek pl. a magyar ügy kapcsán is felszínre kerültek – *Oromos Mária: Padovától Trianonig, 1918–1920. Budapest, 1983. 377–381.*

aláírt lengyel–ukrán szerződést,²⁷ amelyet az ukrán fél kezdeményezett a bolsevik veszélytől való félelme miatt. Amiről Párizsban a lengyel és az ukrán delegációk antant közvetítéssel hónapokon át meddő vitát folytattak, azt a Vörös Hadsereg katonai sikerei egy csapásra eldöntötték. A kilenc cikkelyes egyezmény II. és III. cikkelye különösen lényeges, mert azok a lebegtetett határkérdést rendezték. Az UNK a korábban elvetett Zbrucz folyó és a régi Osztrák–Magyar Monarchia–Oroszország határvonalat akceptálta egy óhajterület fejében. Lengyelország nagyvonalúan elismerte az UNK jogos területi gyarapodását keleten a Rzeczpospolita első felosztáskori határáig (a Dnyeper folyóig), amit Oroszországtól akár diplomáciai úton, akár fegyveres erővel szerez meg a jövőben. E célból Piłsudski nemcsak hogy katonai támogatást ígért, de főszerepet is vállalt a közös offenzívában. Az antant által biztosított hadfelszerelések – 1500 db ágyú, 2800 db géppuska, 400 ezer db puska, 200 páncélaútó, 800 tehergépkocsi stb.²⁸ –, amelyekkel ütőképessé tették a lengyel haderőt, az ígéret beváltásával kecsgették. Megjegyzendő, hogy az UNK hadserege jócskán elmaradt a lengyel szövetséges hadsereg színvonalától.

A „За нашу и вашу свободу!” (A mi szabadságunkért és a ti szabadságotokért!) jelszavával, 1920. április 25-én hajnalban megindított általános támadás nem várt eredményeket hozott. Egymás után foglalták el a lengyel–ukrán egyesített csapatok a fő közlekedési vasútvonal melletti településeket (Zsitomir, Kazatyin, Vinnyica), május 6-án már Kijevért folytak a harcok. Május 9-én Kijevben katonai díszszemlével ünnepeltek a győztesek, azonban – szinte napra pontosan – egy hónap múlva már a Vörös

²⁷ Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, (Red. N. Gąsiorowska-Grabowska, I. A. Chrienow) t. 2. listopad 1918-kwiecień 1920. Warszawa, 1961. 745–747.

II. Granice między Rzeczpospolitą Polską a Ukraińską Republiką Ludową zostają określone w sposób następujący: na północ od rzeki Dniestru według rzeki Zbrucz, a następnie wzdłuż byłej granicy między Austro-Węgrami a Rosją do Wyszegródka, a od Wyszegródka na północ przez wzgórze Krzemienieckie, a następnie po linii na wschód od Zdołbunowa, następnie wzdłuż wschodnich granic administracyjnych powiatu rówieńskiego, dalej na północ wzdłuż granicy byłej guberni mińskiej do przecięcia jej przez rzekę Prypeć, a następnie Prypecią do ujścia jej. Co do powiatów rówieńskiego, dubieńskiego i części krzemienieckiego, które obecnie przypadają Rzeczypospolitej Polskiej, nastąpi później ściślejsze porozumienie.

Szczegółowe określenie linii granicznej powinno być przeprowadzone przez specjalną polsko-ukraińską komisję, złożoną z odpowiednich fachowców.

III. Rząd polski przyznaje Ukrainie terytoria na wschód od linii granicznej, wymienionej w art. II niniejszej umowy – do granic Polski z roku 1772 (przedrozbiorowej), które Polska już posiada lub odzyska od Rosji drogą orężną lub dyplomatyczną. [...]

A szerződés megszületésének körülményeiről, értékeléséről lásd: *Palij, Michael: The Ukrainian-Polish Defensive Alliance, 1919-1922.* Edmonton-Toronto, 1995.

²⁸ *Савченко, Виктор Анатольевич: Двенадцать войн за Украину.* Харьков, 2006. – interneten: http://militera.lib.ru/h/savchenko_va/index.html «Неравный союз» с. alfejezet (számozatlan oldalak) (letöltve: 2015. március 10.)

Hadsereg lovas alakulatai vágattak be a városba. A lengyel–ukrán hadsereg tönkreverve, nyugati, délnyugati irányba menekült. Július végéig, kb. másfél hónap alatt, az UNK „fővárosa” négyszer is költözni kényszerült (Vinnyica, Zsmerinka, Proszkurov, Kamenyec-Podolszk). Tuhacsevszkij, Bugyonnij, Vorosilov, Jegorov stb. sikereit az antant igyekezett hatástalanítani, mégpedig a Curzon-vonal (Grodno = Nyeman folyó – Breszt = Nyugati – Bug folyó – Krilov – Rava – Russzkaja – Kárpátok) elfogadtatásával (július 11.). Trockij hadügyi népbiztos Leninnel együtt annyira biztos volt a végső győzelemben, hogy kiadta a parancsot: elfoglalni Varsót! („На Варшаву!”)

Az Ukrajnán és Belorusszián keresztül győzelmesen végigszáguldó Vörös Hadsereg (öt hét alatt 650 km-t tett meg pl. a 4. lovashadsereg) katasztrófális vereséget szenvedett az ún. varsói csatában (1920. augusztus 13-25.). „Csoda történt a Visztulánál”²⁹ – ahogyan Piłsudski hadi dicsőségét emlegetik mind a mai napig a lengyel történészek kis (vagy nagy?) túlzással. Vitathatatlan tény azonban az, hogy Szovjet-Oroszország hadereje a nyugati fronton megroppant a hatalmas veszteségek következtében (25 ezer vörös katona elesett, megsebesült, kb. 65 ezren lengyel hadifogságba estek, 30-35 ezren a lengyelek elől Kelet-Poroszországba menekültek, ahol internálták őket³⁰). Felcsillant a remény az országot veszített ukrán vezető, Petljura előtt: Ukrajna megmenekülhet a végső pusztulástól. Piłsudski főparancsnok (Naczelný Wódz) és Petljura szeptemberi, sztanyiszlavovi (Stanisławów ma: Ivano-Frankovszk) találkozója alaposan lehütötte az ukrán várakozásokat, mert a lengyel szejm egy újabb Kijev elleni hadjáratba nem egyezett bele, mondván: Ukrajnáért lengyel vért nem áldozunk. Varsó hintapolitikája ekkoriban kezdődött el. Miközben az UNK-nak további segítségadást ígért, fegyverszüneti tárgyalásokba bocsátkozott a szovjetekkel. Már szeptemberben lezajlottak Minszkben az első megbeszélések, majd folytatódtak Rigában, és október 12-én tető alá is hoz-

²⁹ Churchill szerint a marne-i csoda ismétlődött meg Varsónál, bizonyos módosításokkal – közli *Пученков, Александр Сергеевич*: «Даешь Варшаву!»: из истории советско-польской войны 1920 г. In: *Новейшая история России / Modern history of Russia*. 2012/2. 31.; Majoros István pedig Maxime Weygand francia tábornok szakértői tevékenységét hangsúlyozza a varsói csatában. – *Majoros: A lengyel–szovjet háború*, In: *Századok* 2001/3. 551-552., 554.

³⁰ A „varsói csoda” következményeiről, az elszenvedett veszteségekről komoly vita bontakozott ki a lengyel és az orosz történészek között. Lásd erről *Михутина, Ирина Васильевна*: *Советско-польская война 1919–1920 гг.* Москва, 1994.; *Полторак, Сергей Николаевич*: *Победоносное поражение. Размышления о советско-польской войне в канун её 75-летия.* СПб., 1994. с. munkáit. *Karpus, Zbigniew*: *Jeńcy i internowani rosujscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924.* Toruń, 1997.; Matvejev pl. 1920. október 18-ig számítva, 157 ezer vöröskatona lengyel fogságba eséséről ír. – *Матвеев, Геннадий Филиппович*: *О численности пленных красноармейцев во время польско-советской войны 1919-1920 годов.* In: *Вопросы истории* 2001/9.; *Матвеев, Геннадий Филиппович*: *Еще раз о численности красноармейцев в польском плену в 1919–1920 годах.* In: *Новая и новейшая история.* 2006/3. – újabb cikében is fenntartja állításait. Interneten (számozatlan oldalak) <http://vivovoco.astronet.ru/VV/JOURNAL/NEWHIST/PREKATYN.HTM>(letöltve: 2015. február 5.)

tak egyelőre egy 20 napos fegyverszünetet. Hiába tiltakozott Petljura a lengyeleknél a szeparatív akció ellen, a tárgyalások nem szakadtak félbe. A déli fronton harcoló Vrangel tábornok, amikor tudomást szerzett a lengyelek különutas politikájáról, vagyis a szovjetekkel megkezdett béketárgyalásaikról, megjegyezte: a lengyelek önmagukat, a kétszínűségüket ezúttal sem tagadták meg.³¹ Vagyis: „...egyedül maradtunk abban a harcban, amely nemcsak hazánk, de az egész emberiség sorsáról is dönt.”³²

A magára hagyott (és maradt) UNK-kormány utolsó ülését 1920. november 18-án tartotta, ahol Podólia evakuálásáról és a lengyel fennhatóságú, galíciai Volhíniába való menekülésről döntöttek. Inkább választották a lengyel internálást, az emigráns UNK-maradék fegyveres erőinek lengyel hadseregbe való betagolását, mint a bolsevikokkal való egyezkedést. A dezorganizált Petljura-hadsereg menekülést elutasító egységei „utóvéd harcokra” adták a fejüket, azaz egymástól elszigetelve, gerillaként harcoltak a Vrangel ellenében tért nyerő vörösök ellen több mint egy éven át.³³

1921. március 18-án este 20 óra 30 perckor a rigai Schwarzkopf-palotában, ahol az októberi fegyverszünetet is szignálták, a Lengyel Köztársaság képviselői (Jan Dąbski vezetésével) egyfelől, illetve az Orosz Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság a saját nevében és a Belorusz Szocialista Szovjet Köztársaság felhatalmazásából, valamint az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság képviselői (Joffe, Adolf Abramovics és Ganyecki, Jakov Sztanyiszlavovics vezetésével) másfelől, aláírták a békeszerződés lengyel, orosz, ukrán nyelvű, véglegesített változatát.³⁴ A huszonhat cikkelyes rigai

³¹ *Врангель, Петр Николаевич*: Воспоминания: В 2-х частях. 1916–1920. Москва, 2006. 630.–közli Пученков: «Даешь Варшаву!», 33.

³² Vrangel szavait idézi *Majoros*: A lengyel–szovjet háború, In: Századok 2001/3. 563.

³³ *Савченко*: Двенадцать войн за Украину, – http://militera.lib.ru/h/savchenko_va/index.html «Война повстанцев Украины против большевистского режима (1919-1922)» c. alfejezetben (számozatlan oldalak) az alábbi adatokat találjuk: az egykori kijevi tartomány területén több csapategységből álló, összesen, kb. 6000 fő, a harkovi területen összesen kb. 3500 fő, a poltavai, a jekatyerinoszlavi tartományokban összesen kb. 5000-5000 fő, Podóliában kb. 3500 fő, a herszoni tartományban kb. 2500 fő, Csigirin és Korszuny környékén kb. 4500 fő stb. vívta a maga „kis háborúját”. A Vörös Hadsereg hivatalosan „az ukrán bandák felszámolását” végezte. (letöltve: 2015. február 5.)

³⁴ A rigai béke szövegének nem teljes változata magyarul: Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. Budapest, 1983. 173-178.; A rigai béke teljes – Mellékletekkel együtt – szövege, lengyel, orosz, ukrán nyelven közzétéve a Lengyel Köztársaság hivatalos honlapján „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski 1921. nr 49. pozycja 300.” cím alatt, a 815-866. oldalakon, pdf. formátumban. (letöltve: 2015. február 2.); –<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19210490300>; Szavcsenko orosz történész véleménye az, hogy Lengyelország igencsak megkérte a béke árát. A területi engedményeket a szovjeteknek 30 millió aranyrubellel, 2000 db (!) gőzmozdonnyal kellett még megtoldaniuk – *Савченко*: Двенадцать войн за Украину, – http://militera.lib.ru/h/savchenko_va/index.html «Контрнаступление» c. alfejezetben (számozatlan oldalak). (letöltve: 2015. február 5.); A gőzmozdonyok darabszáma nyilván elírás, de a 30 millió aranyrubel fizetési kötelezettséget – a ratifikáció utáni egy éven belül – a rigai béke XIII. articulusa tartalmazza. A vasúti gördülő állományból való lengyel részesedést a 4. szá-

béke II. cikkelye aprólékosan, nagy-nagy precizitással jelölte ki a lengyel–oros, lengyel–ukrán, lengyel–belorusz országhatárokat, amelyek oly sok viszályt okoztak a Rzeczpospolita 1795. évi végleges felosztása után Kelet-Közép-Európában. Lengyelországhoz kerültek teljes egészében az egykori grodnói, breszti kormányzóságok, a vilnai kormányzóság több mint fele, a minszki kormányzóság majdnem fele, összesen 112 ezer km², cca. 4 millió, ebből 3 millió belorusz lakossal.³⁵ A Galícia felosztásán marakodó lengyel–ukrán vetélkedés szintén Lengyelország javára dőlt el, mind Nyugat-, mind Kelet-Galícia az új Lengyelország része lett a Zbrucss–Dnyeszter folyókig. A rigai béke Lengyelország számára kétségtelenül komoly előnyöket biztosított. Minden vitatott kérdés keleten a lengyel érdekeknek megfelelően oldódott meg. Az európai kontinensen vezető szerephez jutott Franciaország kedvezően fogadta a rigai békét, hiszen a párizsi és a rigai végzések eredményeképpen egy német, de egy szovjet-orosz expanziót, a proletár világforradalmat is feltartóztani képes ország támadt fel 1795 után, 126 év elteltével. Az 1921. évi népszámlálás adatai arról tanúskodnak, hogy a 388.634 km² kiterjedésű II. Lengyel Köztársaság egy soknemzetiségű ország képében született újjá. Lakossága 27,17 millióra rúgott, ebből 69,2% (18,8 millió) lengyel, 14,3% (3,88 millió) ukrán, 7,8% (2,11 millió jiddisül, héberül beszélő) zsidó, 3,9% (1 millió) belorusz, 3,9% (1 millió) német, 0,9% egyéb (litván, cseh, orosz) nemzetiségűnek vallotta magát.³⁶

A hitelesnek elfogadott statisztikai adatok bizonyára még csekély mértékben módosultak a rigai béke VI. cikkelye alapján³⁷, amely a 18. életévüket betöltők számára biztosította a lakhely szabad megválasztásának a jogát, függetlenül attól, hogy hol éltek az érintettek a háború előtt és alatt. Sőt, az orosz, ukrán fél azt a lengyel követelést sem vétőzta meg, hogy a lengyel szabadságharcosok (1830–1831, 1861–1865) leszármazottai, a harmadik generációra is kiterjesztve, élhessenek a felkínált lehetőséggel. Éppen ezért a kaukázusi és az ázsiai részekre deportált lengyelek nyilatkozatait három hóna-

mú Melléklet taglalja. Eszerint Lengyelország 300 db mozdonyra, 260 db személy- és 8100 db tehervagonra + széles nyomtávon használatos 255 mozdonyra, 435 db személy- és 8859 db tehervagonra formálhatott igényt 13.149.000 aranyrubel értékben. A fentiek még kiegészültek 5.096.000 aranyrubelnyi nem gördülő vasúti tárgyakkal. A hallatlan részletességgel készült 4. sz. Melléklet még arra is kitért, hogy az átadásra kerülő mozdonyok 50%-a, a személyvagonok 35%-a, a tehervagonok 20%-a szorulhat csak javításra. – 858–864.

³⁵ Лásд Спаткай, Леонид белорусз törtéнеész írását a történelmi igazság igényével: Граница. Советско-польская война – <http://www.istpravda.ru/bel/research/4555/> (letöltve: 2015. február 5.)

³⁶ Az 1921. évi első népszámlálás (Perwszy Powszechny Spis Ludności, 1921. szeptember 30.) eredményeit is közli a lengyel Központi Statisztikai Hivatal (Główny Urząd Statystyczny) kiadványa: Historia Polski w liczbach. Ludność, terytorium. Warszawa, 1994. 134., 157.; Minimális eltéréseket mutató adatokat közölnek a Lvovi egyetem professzorai kézikönyvükben: *Зашильняк, Леонід–Крикун, Микола: Історія Польщі. Львів, 2002. 459.*

³⁷ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski 1921. nr 49. pozycja 300.”, 823-827.

pos, a külföldön élő lengyelek szándékait hat hónapos határidővel regisztrálhatták. Az elítélteket sem zárták ki ennek a jognak a gyakorlásából, de az érvényes büntetés letelte után költözhetnek csak a választott országba. Az áttelepülőkre vonatkozó speciális szabályokat a VI. cikkelyhez tartozó 2. számú Mellékletben pontosították.³⁸ Tulajdonképpen egy szigorú tilalmi lista kerekedett ki a szabályozásból. Például a költözködést vállaló személy – a kézipoggyászán kívül – 10 pudnyi (163,8 kg) egyéb poggyászt vihetett magával, amibe az iparosok, kézművesek szerszámai is beletartoztak. Maximum 100 ezer rubelnyi vagy 200 ezer lengyel márkányi papírpénzt, nem több, mint 25 zolotnyik (1 zol.=4,266 gr.) súlyú aranyat, platinát, 5 fontnyi (1 orosz font=0,4095 kg) ezüstöt, 1 karátnyi drágakövet engedélyezett a „törvény”. Általános élelmiszerhiányra utal a lakhelyet változtatók élelmiszeradagjainak 20 fontban történő megszábaása. Ám ezen belül is limitálták a kenyér- vagy lisztadagot 8 font/főben, a húst 5 font/főben, a cukrot 1 font/főben. Egy család 1 font háziszappan, plusz 1 db pipereszappan/fő vitelére volt jogosult, stb. A felek egyébként az áttelepülőktől sem vonták meg az általános amnesztia hatályát, lett légyen akár katona, akár hivatalnok (X. cikkely). Írásba fektették az egyéni szabadságjogokat, első helyen hangsúlyozták az anyanyelv szabad használatát, illetve a kisebbségek nyelvhasználatán alapuló intézmények (iskolák, egyházak, könyv- és újságszerkesztőségek stb.) zavartalan működését (VII. cikkely).³⁹ Az újonnan érkezők pénzügyi (pl. bankbetétek, befektetések, hitelek) követeléseit vagy adósságait sem maradtak ki az államok egymás közti általános elszámolásából. Ezeket az ügyeket egy varsói központú 3×5 tagú (lengyel, orosz, ukrán) Vegyes Bizottság kezelte szakértők bevonásával (XV–XVIII. cikkelyek).⁴⁰ Egy másik Vegyes Bizottság az 1772. január 1. után Oroszországba szállított vagy származott javak visszaszolgáltatásának ügyeit intézte. Hatáskörébe tartozott egy olyan, vitathatatlanul a lengyel tudományos, kulturális, művészeti élet alkotásait magába foglaló lista összeállítása, amely a visszazármaztatás jogosságát igazolta (XI. cikkely).⁴¹ Stb.

A lengyel és orosz, ukrán békeszerződés – durván fogalmazva –, a lengyel–orosz megállapodás az ukrán függetlenség kérdését – akárcsak a párizsi konferencia – félretolta. Az egyelőre még valós tartalommal nem rendelkező orosz–ukrán–belorusz föderáció 1921-ben még csak papíron, a rigai béke ratifikálásával létezett.⁴² A szovjet (tanács-) köztársaságok föderációjának kül- és belpolitikai működését ekkor még homály fedte, a föderáción belüli nemzeti önrendelkezés normái ekkor még kidolgozatlanok

³⁸ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski 1921. nr 49. pozycja 300.”, 851-853.

³⁹ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski 1921. nr 49. pozycja 300.”, 827-828.

⁴⁰ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski 1921. nr 49. pozycja 300.”, 838-845.

⁴¹ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polski 1921. nr 49. pozycja 300.”, 830-835.

⁴² *Ольшанский, Прохор Николевич: Рижский договор и развитие советско-польских отношений. 1921–1924. Москва, 1974. 12–79.* (az 1921 március – október közötti periódusra vonatkozó leírás)

voltak. Deklarációk és nyilatkozatok, párthatározatok szintjén az egyenjogúság, a nemzeti önrendelkezés elve biztosított volt, azokat már az 1918. évi Szovjet-Oroszország első alkotmányába is belefoglalták. Ezek az elvek a gyakorlatban még nem testesültek meg, 1921-ben Szovjet-Oroszország, Szovjet-Ukrajna a belső háborút, a „fehér ellenforradalmárok” ellenit, még nem nyerte meg. Ha külpolitikai értelemben a rigai békét Moszkva vereségeként állítjuk be, belpolitikailag viszont nyereségként kell elkönyvelnünk azt. Tudniillik, ez a lengyelektől „kapott” fegyvernyugvás, ez az óriási áldozatok árán „vásárolt” béke Moszkvát megszabadította a kétfrontos háborútól. Minden mozgósítható erejét bevethette Dél-Ukrajnában és a Krímben Vrangel ellen. A polgárháború győzelmes befejezése Ukrajna föderatív jellegét stabilizálta szovjet módra.⁴³

Ukrajna a nemzetközi porondon 1945-ben (ENSZ megalakulása), s majd a Szovjetunió 1991. évi felbomlása után bukkant fel önálló államként. Napjainkban az „ukrán kérdés” megint csak a nemzetközi politika centrumában áll, hiszen amikor az ukrán oldal Oroszország nyomására félbeszakította az Ukrajna – Európai Unió közötti tárgyalásokat, 2013 novemberében tömegtüntetések kezdődtek Kijevben és más ukrán városokban. Ezek Janukovics ukrán elnök Oroszországba való meneküléséhez, az orosz–ukrán kapcsolatok elmérgesedéséhez és a jelenleg is folyó fegyveres összecsapásokhoz vezettek.

A szövegben kiemelt politikusok életrajzi adatai

(Az interneten és a különböző enciklopédiákban hozzáférhető adatokból összeállítva)

² **Grusevszkij (Hrusevszkij), Mihajlo Szergejevics** (Грушевський, М. С. – 1866–1934): értelmiségi családban született a volhíniai Chełmben. Elemi és gimnáziumi tanulmányait Tifliszben (Tbilisizben) végezte, mert tanár apját ide helyezték.

⁴³ A „föderáció szovjet módra” témájának kifejtésétől itt eltekintünk – az egy másik tanulmány tárgya lenne –, de azért megjegyezzük. Szovjet-Ukrajna „önálló” külkapcsolatai (diplomáciai képviselletei külföldön) 1923-ig léteztek, így Lengyelországban is. A varsói ukrán, ill. a harkovi lengyel külképviselet napi feladatainak zömét a repatriálási folyamat lebonyolítása tette ki. A hadifoglyok, emigránsok, menekültek stb. hazatelepedésének, hazatelepítésének sarkköve a tényleges létszámok megállapítása volt. Ukrajna területén 122.600 főt regisztráltak 1921. február 24-ig, akik Lengyelországba igyekeztek (pl. a kijevei kormányzóságból 37 ezer főt, a csemyigoviból 25 ezret, a harkoviból 16,5 ezret, a jekatyerinoszlaviból (=dnyepropetrovszkiból) 16,8 ezret stb. vettek lajstromba.) Szovjet-Oroszországból 110 ezren (ebből 15-25% lengyel, 65% ukrán) kívántak lakhelyet változtatni. Feltételezhetően – a repatriálási terminus lezárulta után – kb. 1,5 milliónyi lengyel még Oroszországban rekedt. – Az adatokat Jerjomenko, T. I. ukrán történész közli levéltári dokumentumok (Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади...ЦДАВО ф. 4. оп. 1. спр. 605. арк. 62., Документи внешней политики СССР т. 5. Москва, 1961. 145-147., Dokumenty i materialy do historii stosunków polsko-radzieckich t. IV. Warszawa, 1965. 329.) alapján. – *Еременко, Т. И.*: Політичні та дипломатичні відносини радянської України з Польською Республікою (1921-1923 рр.) //Український Історичний Журнал 1998/4. 56-70., ezen belül is 62-63.,66-68.

1886–1890 között a kijevi egyetem történelem–filológia szakos hallgatója volt. Már egyetemi évei alatt megmutatkozott történészi tehetsége, a Sevcsenko Tudós Társaság szakfolyóiratában kapott lehetőséget publikálásra. 1894-ben került a Lvovi egyetem történelem tanszékére. Itt oktatott, és elmélyítette kutatómunkáját (1896–1904 között Ukrajna-Rusz történetéhez kapcsolódó 5 kötetes forráskiadvánnyal jelentkezett). A fentebb említett Tudós Társaság elnöki tisztét is betöltötte 1897-től. A Galíciai-Ukrán Nemzeti Demokrata Párt (1899) egyik alapítója volt. Húsz évi Lvovi munkásságát 1914-ben a kijevi egyetemmel váltotta fel, de már ez év decemberében letartóztatták az Osztrák–Magyar Monarchia javára történő kémkedés vádjával. Az ítélet szimbirszki kényszerlakhelyet írt elő számára, de egy év múlva Kazanyba, majd újabb egy év múltán Moszkvába költözhetett. Az 1917. évi forradalmi hullám Kijevben is megmutatkozott, március 7/20-án megalakult a Központi Rada (Центральна рада), amelynek – távollétében – elnökévé választották. A Németország fegyveres erejére alapított független Ukrán Népköztársaság eszméjével (azaz Szkoropadszkij hetmanátusával, de az Ukrán Szocialista Tanácsköztársaság hatalmi aspirációival) sem értett egyet, 1919-ben Ausztriába távozott. 1924-ben saját kérésére hazatérhetett, a kijevi egyetemen katedrát kapott, sőt 1929-ben a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tagságát is kiérdemelte. 1931-ben egy rövid időre letartóztatták „ukrán nacionalizmusa, szovjetellenessége miatt”. 1934-ben a kaukázusi Kiszlovodszkban sürgős operációjára került sor, műtét közben érte a halál.

³ **Vinnyicsenko, Volodimir Kirillovics** (Винниченко В. К. – 1880–1951): egyéni tanulóként érettségizett, majd a kijevi Szt. Vlagyimir egyetemen folytatta jogi tanulmányait. Forradalmi eszmék terjesztéséért valamennyi orosz egyetemről kitiltották 1902-ben, Lvovba (Osztrák–Magyar Monarchia) szökött. A német szocdem. ideológiával megismerkedett, Kautsky, Lassalle műveit németről oroszra, ukránra fordítja. 1905-ben az Ukrán Szocdem. Munkáspárt egyik alapítója volt, a Borot’ba (Боротьба) c. pártlapot szerkesztette. Illegális párttevékenysége miatt a párt Franciaországba menekítette 1910-ben, de 1913–14-ben újra Lvovban, 1914–1917 között pedig Moszkvában dolgozott propagandistaként, az Ukrainszkaja ziszny (Українська жизнь, azaz „Az ukrán élet”) c. lap munkatársaként. Az 1917. évi orosz forradalmak hatására Oroszország föderalizálása, Ukrajna autonómiája mellett szállt síkra. Elhíresült gondolata: ahogy Oroszországban a munkás-paraszt diktatúra győzedelmeskedett, úgy Ukrajnában az ukrán nyelv diktatúrájának kell megvalósulnia. Szkoropadszkij, Pavel (Pavlo) Pavlovics németek által támogatott hetmanátusát elutasította, a „majdnem bolsevik” Vinnyicsenko Ukrajnából Csehszlovákiába távozott, onnan Franciaországba. Itt élt emigrációban 30 éven át.

⁴ **Petljura, Szimon Vasziljevics** (Петлюра, С. В. – 1879–1926): poltavai szüle-

tésű, iskoláit az itteni papi szemináriumban végezte. 1900-ban az Ukrán Szociálforradalmárok Pártjához (eszer párt) csatlakozott, a Lvovi Vesztnyik (Вестник) c. lapnál újságíróskodott. Államellenes tartalmú írásaiért rendőri zaklatásnak volt kitéve, Oroszországba szökött, Kubanyban a kubanyi kozákság történetén dolgozó történészek mellett archívanyagok gyűjtésével, rendszerezésével foglalkozott. 1904-ben újra Lvovban bukkant fel, a Szeljanyin (Селянин) és a Trud (Труд) c. újságoknál szerkesztő. Az 1905-ös pártszakadás után az Ukrán Szocdem. Munkáspártban pártmunkásként az ukrán ügyekkel kellett foglalkoznia. 1914-ig a Moszkvában megjelenő Ukrainzkaja zszizny (Украинская жизнь) lapjain oroszul ukrán témákról értekezett. A világháború idején mint „zemguszar” (земгусар, azaz vidéki huszár, „falusi huszár”?) szolgált. (Azokat a katonaruhába bújtatott civileket gúnyolták így, akik a hátszágban élelmet, takarmányt, ruhát, lábbelit stb. gyűjtötték össze a frontkatonák számára.) Az Ukrán Népköztársaság parlamenti képviselőjeként előbb az autonómia, majd az ukrán függetlenség eszméje mellett tört lándzsát. A német fegyverek erején nyugvó Szkoropadszkij hetmanátusát – mint „független” Ukrajnát – megtagadta, de Ukrajna bolsevizálásával is élesen szembefordult. Az UNK parlamentjének feloszlátása után 1919–1920 novemberéig az UNK Direktóriumának elnöke. Az 1921. évi rigai béke megkötését ellenezte, tiltakozásul Lengyelországba, majd Ausztrián és Svájcra át Franciaországba emigrált. 1926-ban egy cionista aktivista Párizsban meggyilkolta, mert őt tette felelőssé az ukrainjai zsidópogromokért.

⁵ **Sulgin, Alekszandr Jakovlevics** (Шульгин, А. Я. – 1889–1960): a pétervári egyetemen matematika–fizika szakos hallgatóként kezdte, de átiratkozott, és történelem–filológia szakosként diplomázott. 1917 áprilisától politizált aktívan az Ukrán Szociál-Föderalista Pártban. Az UNK parlamenti képviselője lett, a breszt-litovszki és a versailles-i béketárgyalásokra kijelölt ukrán delegáció tagja volt. 1921-től az UNK diplomatája Párizsban, majd az emigrációban tovább működő UNK menekült kormányának külügyminiszteri posztját töltötte be az 1926–1936, 1939–1940, 1945–1946 közötti években. Közben 1923–1927-ben a prágai Ukrán Szabad Egyetem professzoraként történelem és filozófia tárgyú előadásokat tartott. 1946-tól haláláig a párizsi székhelyű Akadémiai Társaságban tevékenykedett, több éven át elnöki tisztét is viselte. Szakmai tekintélyét erősítette emberi magatartása: Franciaország német megszállása idején nem volt hajlandó a németekkel együttműködni.

⁷ **Golubovics, Vsevolod Alekszandrovcics** (Голубович В. А. – 1885–1935): papi családban született, papi szemináriumban tanult. A középiskola befejezése után a kijevi műszaki főiskolán tanult, vasútépítő mérnöki diplomát szerzett 1915-ben. 1903 óta az Ukrán Forradalmi Pártban politizált, de tíz év elteltével pártot váltott: az ukrán eszerekhez (szociálforradalmárokhoz) csatlakozott. A háborúban mérnöktiszt,

1916–1917-ben a román fronton szolgált. Nem utolsó sorban szakértelme miatt került az Ukrán Népköztársaság első kormányának közlekedésügyi titkári (miniszteri) székébe. A breszt-litovszki szeparatív, német–ukrán békekötést támogatta, de Ukrajna német okkupációját elítélte. A németek kivonulása után, 1919–1920-ban vidéki (Vinnyicában, a podóliai Kamenyecben) újságok kiadásáért felelt, 1921-től kezdve egy évtizeden át az Ukrán Népgazdasági Tanács tagjaként az ipari és közlekedési nagyberuházások kivitelezését irányította. 1931-ben „ukrán nacionalizmussal” vádolták meg. Börtönbüntetése alatt, 1939-ben a jaroszlavi intézetben halt meg.

⁹ **Trockij, Lev Davidovics** (Троцкий Л. Д. – 1879–1940): David Bronstein zsidó földbirtokos és bérlő 5. gyermeke (Leib=Lev), iskoláit Odesszában, Nyikolajevben végezte, majd a novorosszijszki egyetem fizika–matematika szakán tanult. Még 20 éves sem volt, amikor a Dél-oroszországi Munkásszövetség tagja lett, 1898-ban tartóztatták le először rendszerellenes agitációs tevékenysége miatt. A száműzetésből (az irkutszki kormányzóságból) odesszai börtönőrenek nevére, Trockij névre hamisított okmányokkal sikerült külföldre, Angliába szöknie. Leninnel dolgozott együtt, az *Iszkra* (azaz Szikra) című lapot szerkesztette Londonban, majd Párizsban.

Az 1905-ös forradalom hírére illegálisan hazatért, bekapcsolódott a fegyveres felkelés szervezésébe. Olyannyira veszélyesnek minősítette a cári bíróság, hogy állampolgári jogaitól örökre megfosztotta, örökös száműzetéssel büntette. Utközben sikerült megszöknie, és újra külföldre távozott. 1908–1912 között Bécsben a *Pravda* című lapnál, 1914–1916 között Párizsban a Nase szlovo-nál újságíróskodott. Cikkeinek pacifista hangvétele miatt kiutasították Franciaországból, befogadására csupán az USA volt hajlandó. Az 1917-es februári forradalom után azonnal hazatért, Leninnel karöltve a szovjet hatalom kiépítésén munkálkodott, az októberi, bolsevik forradalom előkészítésében főszerepet játszott. A Vörös Hadsereg megteremtője volt, 1918–1925 között hadügyi biztos. 1927-ben minden funkciójától megfosztották, Sztálin kezdeményezésére 1929-ben kiutasították a Szovjetúnióból, az „Iljics” nevű hajón Törökországba távozott. Amikor pedig 1932-ben az állampolgárságától is megfosztották, 1933-ban Franciaországba, majd 1935-ben Norvégiaiba menekült, 1936-ban Mexikóban telepedett le. Ekkor fejezte be híres, „Elárult forradalom” c. Sztálin-ellenes munkáját, amelyben a sztálini időszakot „sztálini thermidornak” minősítette. 1940-ben Ramón Mercader (szovjet titkos ügynök) meggyilkolta.

¹¹ **Szokolnyikov, Grigorij Jakovlevics** (Сокольников Г. Я. – 1888–1939): a zsidó származású (eredeti családneve Brilliant) fiatalember nem fejezhette be jogi tanulmányait a moszkvai egyetemen, ugyanis részt vett az 1905–07-es forradalom eseményeiben, a fegyveres felkelésben, ezért életfogytig tartó száműzetésre ítélték. Innen, amikor sikerült megszöknie, Franciaországba emigrált. (Fiútestvérei közül hasonló okok

miatt az egyik emigrációba kényszerült, a másik Szibériában politikai száműzöttként vesztette életét.) Orvos apja és gazdag kereskedő nagyapja finanszírozta párizsi tanulmányait, a Sorbonne-on diplomázott és doktorált. A világháború idején Svájcban élt, itt ismerkedett meg Leninnel, és vele együtt tért haza Oroszországba a területen kivüliséget élvező vonaton 1917 áprilisában. A Breszt-litovszki béke aláírója, a polgárháborúban a vörösök oldalán harcolt. Katonai iskolázottsággal nem rendelkezett, de kiváló szervezőnek bizonyult a Gyenyikin vezette Déli Hadsereg elleni hadjáratban. A 8. hadsereg parancsnokaként döntő érdemeket szerzett Voronyezs, Rosztov, Novorosszijszk visszavételében, szolgálataért Vörös Zászló érdemrendet kapott. 1920-ban a turkesztáni fronton parancsnok. Itt már ekkor alkalmazták – országos bevezetése előtt – a NEP (az Új gazdaságpolitika) gyakorlatát. Súlyos betegségéből felépülve 1922-ben az Orosz Föderáció pénzügyi biztosa, majd 1926-ig a Szovjetunió pénzügyeinek első számú felelőse, a pénzügyi reform, a pénzügyi stabilizáció végrehajtója volt. 1926–28 között az Országos Tervhivatalt vezette, 1929-től 1932-ig Nagy-Britanniában Szovjetunió nagykövetségként dolgozott. 1934-ben kezdődött el „politikai hanyatlása”, az iparításban elkövetett hibákért a pártforumokon élesen bírálták, alacsonyabb beosztásba helyezték. 1936-ban letartóztatták, 10 évi börtönbüntetést szabtak ki rá „szovjetellenes trockista” nézetei miatt. 1939-ben a Verhnyeurszki börtönben halt meg. Hivatalosan a fogvatartottak végeztek vele egy verekedés során, de gyanítható, hogy szovjet belügyisek végezték ki felsőbb parancsra.

¹⁵ **Szkoropadzskij, Pavel (Pavlo) Pavlovics** (Скоропадский П. П. – 1873–1945): katonaiskolákat végzett, fiatal tisztként különböző alakulatoknál szolgált. 1901-ben már törzskapitány, 1905-ben a Távol-Keleten szerzett hadiérdemekért ezredesnek léptették elő. A világháború első évében vezérőrnagy, 1915-ben pedig már altábornagyként egy lovas hadosztály parancsnoka volt. Egy év múlva, az 1. számú (cári közvetlen) lovasgárda hadosztály parancsnokságával bízták meg. Az 1917. februári forradalom hatására a délnyugati fronton is felerősödött az ukrán autonómia, illetve függetlenség gondolata, s ez nem volt idegen tőle sem. Olyannyira nem, hogy akár Németország segítségét sem zárta ki az Oroszországtól való elszakadás érdekében. A parlamenti formákat elvetve, az UNK parlamentjét és kormányát szétzavarta, a hetmani címet felvéve Ukrán Hetmanátus néven független Ukrajnát alapított. (Hivatalos megszólítása: Светлость, Пан Гетман Ясневельможный, azaz „Hetman Úr, Öfensége”). A németek kivonulása után lemondott a hetmanságról Petljura Direktóriumára javára (1918. november 13.), Németországba emigrált. A nácikkal semmilyen formában nem lépett kapcsolatba, az 1945. április 26-i bombázáskor kapott sebesülésébe halt bele.

¹⁹ **Józef Pilsudski** (1867–1935): egy 12 gyermekes család 4. gyermekeként látta meg a napvilágot Vilnó közelében. A nagybirtokon gazdálkodó apja iskoláztatta gye-

rekeit, Józef a vilnai gómnáziumban érettségizett. Érettségi után sikeresen felvételizett a harkovi egyetem orvosi karára, ahol az anyanyelv (Harkovban az ukrán) szabad használatáért küzdő diákmozgalom egyik vezetője lett. (Oroszellenességét családi környezetéből hozta magával, apja fegyveresen vett részt az ún. „januári felkelésben”, vagyis az 1863–1864-es lengyel szabadságharcban.) 1887-ben letartóztatták, 5 éves börtönbüntetését Szibériában, az irkutszki kormányzóságban töltötte le. 1892-ben visszatért Vlnóba, az illegális munkásmozgalomba mint a PPS (Polska Partija Socjalistyczna) tagja kapcsolódott be. Rövid időn belül a *Robotnik* („Munkás”) című pártlap főszerkesztője lett. 1899-ben házasodott meg először, feleségével Łódzba költöztek át, de egy év múlva leleplezték a titkos nyomda működtetését. A varsói Citadellában raboskodott, depszichikai betegnek tetteve magát sikerült szabadlábra kerülnie. Szabadulását követően a PPS Harci Szövetségének vezetőjeként az „orosz megszállók elleni harc” tervezését és kivitelezését irányította. Az 1863–1864-es felkelés 40. évfordulóját összehangolt terrortámadásokkal ünnepelte meg a szervezet. (1906. augusztus 15-én, a „véres szerdán” 19 lengyel városban, kisvárosban összehangolt akcióra került sor, amelynek 80 orosz főhivatalnok és helyi katonai, rendőri vezető esett áldozatul.) Egy postavonat sikeres kirablásával az ellenállás anyagi alapjait is sikerült megszilárdítania. Merész elhatározással Przemyszlben, az Osztrák–Magyar Monarchia erődvárosában oroszellenes szolgálatait ajánlotta fel. Miután ezt elfogadta az osztrák–magyar katonai vezetés, lengyel és galíciai területeken megkezdődtek a lövészegek kialakításai, a Lengyel Légión szervezése. 1914-ben egy oroszellenes varsói felkelés kirobbantásának merész tervével jelentkezett a németeknél, de a németek nem támogatták ezt a kalandot. 1916. november 5-én Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia elérkezettnek látta az időt ahhoz – a Bruszilov-offenzíva ellenpontozásaképpen –, hogy Lengyelország függetlenségét kinyilvánítsa a cári Oroszország területén, és hozzájárult ahhoz, hogy Ideiglenes Államtanács alakuljon. A hadiügyek felelősének Piłsudskit nevezték ki. A német és osztrák–magyar politikai gesztus ellenértéke a lengyel alakulatok eskütétele lett volna az új államhatalomra, de a német, osztrák–magyar szövetségre is. Miután Piłsudski ezt kategorikusan visszautasította, példája nyomán a fegyveresei – több ezren – ugyanígy cselekedtek. A lengyelek főparancsnokát 1917. július 22-én letartóztatták, Berlinbe, majd Magdeburgba internálták, a lengyel alakulatokat a nyugati és a déli, olasz frontra vezényelték. Börtönéből 1918 novemberében érkezett haza Varsóba, ahol november 22-én teljhatalommal felruházott, ideiglenes államfőnek kérték fel (Tymczasowy Naczelnik Państwa) a törvényhozó szerv, a szejm megalakulásáig. Népszerűségét és tekintélyét a „bolsevikok” elleni háborúban (1920) tetőzte be, november 15-én Varsóban a nagy nyilvánosság előtt vehette át a marsallbotot. (Lengyelország első katonai marsallja.) 1921-ben a rigai békével elégedetlen ukránok Lvovban az életére törtek, a merénylő háromszor is lőtt, de csak megsebesítette az „ukránok elárulóját”. A politikától igyekezett távol tartani magát, a hadsereg modernizálása fog-

lalkoztatta, hadfelügyelőként tevékenykedett. A jogi és alkotmányozó vitáktól hangos közéletet 1926-ban Pilsudski autoriter uralma váltotta fel, ami a formálisan működő államfői és kormányfői tisztségeket megtartotta. 1934-ben, miután Franciaország nem kötötte meg a lengyelek által kezdeményezett együttműködési szerződést, Németországgal szövetségbe. A német kényszerorientáció alig élte túl a marsall halálát. A marsall 1935. május 12-én, 20.45-kor hunyta le örökre szemét, gyomorrák végzett vele. Szíve Vlnóban, az anyja sírjában, teste Krakkóban, a Wawelben van eltemetve.

²¹ **Dmowski, Roman Stanislaw** (1864–1939): a lengyel hazafiúi érzését az otthoni neveltetés, illetve a lengyel nyelvi oktatás betiltása következtében létrejövő illegális lengyel iskolai légkör alakította ki benne. Középiskolai és egyetemi, matematika–fizika szakos tanulmányait orosz nyelvű intézményekben végezte. A Lengyel, majd a titkos Népi Ligában dolgozott, rendszerellenes magatartását több hónapos börtönbüntetéssel torolták meg. 1904-ben, az orosz–japán háború kitörésekor társaival Japánba utazott, hogy egy távol-keleti oroszellenes felkelés kirobbantásával Japán győzelmét segítsék elő. A sikertelenség után a varsói *Gazeta Polska* szerkesztőségét vezette, politikai tartalmú brossúrákat, könyvecskéket publikált a lengyel helyzetről, a lengyelek jövőbeni céljairól (pl. Niemscy, Rosja i kwestia polska). A német és az orosz veszély közül fenyegetőbbnek a németet érzi, mert – szerinte – a germanizálás egyenlő a társadalom nemkívánatos „proletarizálásával”. Inkább lojálisnak kell lenni Oroszországgal, tőle inkább várható a lengyelek biztonsága, a „Lengyel Királyság” területnyi ország autonómiája. A világháború elől Finnországon, Svédországon át nyugatra távozott, a „lengyel ügyért” agitált. 1916-ban publikálta Európának szánt emlékiratát, *Problems of Central and Eastern Europe* címmel. 1917-ben már a független Lengyelország megeremtéséért lobbizott a nyugati politikusoknál. A párizsi békekonferencián Lengyelország fődelegátusa volt, a versailles-i és a saint-germain-i békék egyik aláírója lengyel részről. Politikai pályafutása betegsége miatt (TBC) abbamaradt, ellenben publicisztikai tevékenysége kiteljesedett (*Kościół, naród i państwo; Świat powojenny i Polska; Przewrót stb.*) 1939. január 2-ra virradó éjjelén érte a halál. Varsói temetésén 200 ezren kísérték utolsó útjára.

²² **Paderewski, Ignacy Jan** (1860–1941): a cári Oroszország Podólia tartományában született – s mivel apja részt vett az 1863–1864-es oroszellenes felkelésben, és ezért szibériai deportálást kellett elszenvednie neki és családjának –, életre szólóan szenvedélyes lengyel hazafi lett. Zenei tehetsége korán megmutatkozott, a varsói konzervatóriumot 1878-ban fejezte be. Berlinben, Bécsben folytatta tovább zenei tanulmányait, tökéletesítette zongoraművészi kvalitásait. Az 1880-as években Európa valamennyi jelentős városában koncertezett, nevét virtuóz zongorajátéka miatt széleskörben ismerték. Első USA-beli koncertjét 1891-ben tartotta New Yorkban. (Ezt még nagyon

sok koncertkörút követte.) 1909-ben tíz évi svájci tartózkodás után hazatért, a varsói konzervatórium élére került, de a koncertezéssel nem hagyott fel. Ismertsége és népszerűsége ugrásszerűen megnőtt, mert fellépéseit mindig hazafias szónoklatokkal vezette be. (Chopin, Beethoven, Bach műveit játszotta mindenek előtt.) 1913-tól fogva az USA-ban mobilizálta az amerikai lengyeleket az háborúban való részvételért, 28 ezer lengyel USA állampolgár át is hajózott az öreg földrészre, a francia frontokon harcoltak. Paderewski a II. Köztársaság kikiáltásakor (1918 decemberében) hazatért, miniszterelnökké is megválasztották. Ilyen minőségben írta alá a versailles-i és a saint-germaini békéket. Politikai karrierjének néhány hónap után hátat fordított, visszatért az USA-ba, és kizárólag művészetének élt. 1941-ben New Yorkban hunyt el.

Melléklet

1919. január 22., Kijev, a Szofja székesegyház előtti téren bejelentve az Ukrán Népköztársaság + Nyugat-Ukrajnai Népköztársaság egyesülése (az egyesült Ukrajna megszületése)

Універсал Директорії Української Народної Республіки

«Іменем Української Народної Республіки Директорія оповіщає народ український про велику подію в історії землі нашої української.

3-го січня 1919 року в м. Станіславіві Українська Національна Рада Західної Української Народної Республіки, як виразник волі всіх українців Австрійської імперії і як найвищий їхній законодавчий чинник торжественно проголосила злуку Західної Української Народної Республіки з Наддніпрянською Українською Республікою в одноцілну суверенну Народню Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народної Республіки ухвалила тую злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в Постанові Західної Української Народної Республіки від 3-го січня 1919 року.

Однині воедино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України — Західно-Українська Народна Республіка, Галичина, Буковина, і Угорська Україна, і Наддніпрянська Велика Україна.

Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України.

Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка.

Однині народ українській, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду.

22 січня 1919 року. У м. Києві»

<http://www.borinfo.com.ua/boryspil-products-news-2012-01-308-4/> (letöltve: 2015. febr. 2.)

„Az ukrán földek áttekintő térképe”

(„A történelmi igazság” alcímmel – az „egyesült Ukrajna” igénytérképe)

www.istpravda.com.ua (letöltve: 2015. február 9.)

A témához kapcsolódó gazdag szakirodalomról terjedelmes bibliográfiai mutatók készültek

Pearson, Raymond: Russia and Eastern Europe, 1789–1985. A bibliographical Guide. Manchester–New York, 1983. (több mint 5 ezer tételyi, csak angol nyelvű szakirodalom)

Smele, Jonathan D.: The Russian Revolution and Civil War 1917–1921: An Annotated Bibliography. London–New York, 2003. (a közel 500 oldalas bibliográfia angol, francia, német nyelvű monográfiákat és a különböző periódikákban publikált tanulmányokat adja közre)

Мазун, Леонид Сергеевич: Советская историография российско-украинских отношений 1917–1922 гг. Москва, 2009. (диссертация на ученую степень кандидата исторических наук) interneten:

www.dissercathttp://www.dissercat.com/content/sovetskaya-istoriografiya-rossiisko-ukrainskikh-otnoshenii-1917-1922-gg#ixzz3QWklalcc (letöltve: 2015. február 5.)

Egyéb ajánlott szakirodalom

- Davies, Norman: *White Eagle, Red Star: The Polish-Soviet War 1919-1920*. London, 1972. (újabb kiadások: 2003., 2011.)
- Uó: *The Genesis of the Polish-Soviet War*. In: *European Studies Review* 1975/1. (47-67.)
- Palij, Michael: *The Ukrainian-Polish Defensive Alliance, 1919-1922*. Edmonton–Toronto, 1995.
- Batowski H., *Linia Curzona a była Galicja Wschodnia*. [in:] H. Batowski. (ed.), *Z polityki międzynarodowej XX wieku. Wybór studiów z lat 1930-1975*. Kraków, 1979.
- Eberhardt, Piotr: *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*. Lublin, 2004.
- Gąsiorowska-Grabowska, Natalia – Chrienow I.A. (eds.): *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko- radzieckich. Tom II. Listopad 1918-kwiecień 1920*. Warszawa, 1961.
- Gąsiorowska-Grabowska, Natalia – Chrienow I.A. (eds.): *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich. Tom III. Kwiecień 1920-marzec 1921*. Warszawa, 1964.
- Mrocza L.: *Spór o Galicję Wschodnią 1914-1923*. Kraków, 1998.
- Nowak, Andrzej: *Ojczyzna Ocalona. Wojna sowiecko–polska 1919-1920*. Kraków, 2012.
- Potocki, Robert: *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920-1939)*. Lublin, 1999.
- Stosunki polsko-radzieckie w latach 1917-1945. Dokumenty i materiały. T. 1.* (Ed. Cieślak T.) Warszawa, 1967.
- Wyszczelski L.: *O Polsce w Wersalu*. Toruń, 2008.
- Milow, Caroline: *Die ukrainische Frage 1917-1923 im Spannungsfeld der europäischen Diplomatie*. Wiesbaden, 2002.
- Hornykiewicz, Theophil: *Ereignisse in der Ukraine 1914-1922: deren Bedeutung und historische Hintergrunde : serie 1-4, band 4*. Philadelphia, 1969.
- Kappeler, Andreas (Hg.): *Die Ukraine. Prozesse Nationsbildung*. Köln-Weimar-Wien, 2011.
- Матвий Стахив: *Західна Україна: зарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923 р. том. 1-5*. Scranton Pa., 1959-1961
- Литвин, Володимир Михайлович: *Україна: доба війн і революцій (1914-1920)*. Київ, 2003.
- Патер, Іван Григорович: *Союз визволення України: проблеми державності і соборності*. Львів, 2000.

- Яневський, Данило Борисович: Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки. Київ, 2003.
- Реєнт, Олександр Петрович: Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Київ, 2003.
- Проблеми вивчення історії Української революції: Збірник наукових статей (Відп. ред. В. Ф. Верстюк) Вип. 1. – Київ, 2002. – a 2002-ben alapított kutatási program évente új tanulmánykötettel jelenik meg az államilag nem létező „Ukraina” 1917–1921 közötti történelméről. Eddig 9 kötet látott napvilágot.
- Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. Збірник наукових статей / Ред. кол.: О. Бойко, А. Буравченко, В. Верстюк (гол. ред.), С. Віднянський ... др.) Вип. 9. – Київ, 2013. (Ez a 9. kötet Szkoropadzkij hetman államának 95. évfordulójáról emlékezik meg.)